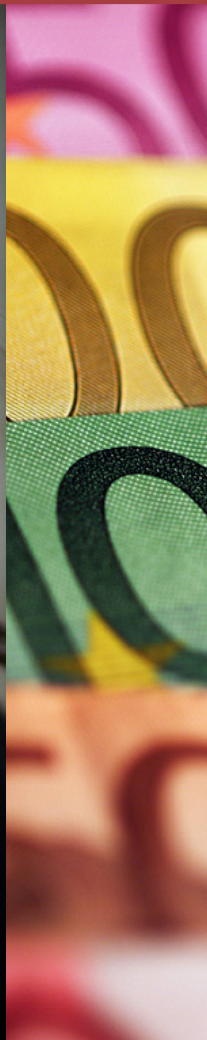

Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmasta

Anu Raijas
Anna-Riitta Lehtinen
Johanna Varjonen

Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmasta

Anu Raijas • Anna-Riitta Lehtinen • Johanna Varjonen

Kuluttajatutkimuskeskus, keskustelualoitteita 37 • 2009

Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmasta

Anu Raijas • Anna-Riitta Lehtinen • Johanna Varjonen

Julkaisija / Utgivare / Publisher
Kuluttajatutkimuskeskus
Kaikukatu 3, 00530 Helsinki
PL 5, 00531 Helsinki
Puh. (09) 77 261
Faksi (09) 7726 7715
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi

Kannen kuvat: Microsoft ClipArt

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	KULUTUKSEN MERKITYS	3
3	LAPSIPERHEIDEN TULOT JA VARALLISUUS	5
3.1	Lapsiperheiden tulot suhteessa muuhun väestöön	5
3.2	Lapsiperheiden ja nuorten varallisuus	6
4	KULUTUS: PERUS- JA MUIDEN TARPEIDEN TYYDYTYSTÄ.....	9
5	KULUTUS JA AJANKÄYTTÖ	12
5.1	Kulutuksen perusrakenne lapsiperheissä.....	12
5.2	Maksullisen vapaa-ajan kulutus	14
5.3	Vapaa-ajan käyttö.....	14
6	KULUTUKSESTA AIHEUTUNEET ONGELMAT	19
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	23
	KIRJALLISUUS.....	26

KUVALUETTELO

Kuva 1. Vaatteiden ja pesulapalveluiden hankinta tulokvintileittäin, euroa/talous vuonna 2006	14
Kuva 2. Liikennemenot erilaisissa perheissä vuonna 2001	15

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Kotitaloustyyppien sijoittuminen tulokvintileihin	5
Taulukko 2. Kotitalouksien varat ja velat varallisuusdesiileittäin v. 2004	7
Taulukko 3. Kotitalouksien varat ja velat viitehenkilön ikäryhmän mukaan v. 2004	7
Taulukko 4. Kotitalouksien rahatulot, varat ja velat elinvaiheen mukaan v. 2004	8
Taulukko 5. Ruokamenot erilaisissa lapsiperheissä 2006, euroa/vuosi taloutta ja henkilöä kohti	13
Taulukko 6. Tietoliikennemenot euroina lapsiperheissä vuosina 2001 ja 2006.	15
Taulukko 7. Vapaa-ajan kulutusmenoja (euroina) vuonna 2006	16
Taulukko 8. Vapaa ajan käyttö, min/päivä kotitaloutta kohden v. 1999–2000, tulodesiileittäin	17
Taulukko 9. Vapaa-ajan käyttö, min/päivä/henkilö, talouden koon mukaan	18

1 JOHDANTO

Sektoritutkimuksen neuvottelukunnan ”Työ, osaaminen ja hyvinvointi” -jaosto julisti toukokuussa 2008 haettavaksi määrärahan esiselvitystehtävään ”Syrjäytymisvaarassa olevat lapset ja nuoret”. Hakujulistuksessa tämän esiselvitystehtävän tavoitteena oli kartoittaa

- syrjäytymisen ehkäisyyn liittyviä lapsi-, nuoriso- ja perhepoliittisia toimia sekä kansallisia ohjelmia
- aihealueen tutkimusta ja tutkimusta toimien vaikuttavuudesta sekä
- tutkimustarpeita päätöksenteon näkökulmasta.

Esiselvityksen **Prosessinäkökulma ehkäisevän lapsi- ja nuorisopolitiikan sekä lastensuojelun ohjaukseen, tiedonkeruuseen ja ammatikäytäntöihin** toteuttaneen konsortion rakenne oli kolmitasoinen. Stakes (vuoden 2009 alusta Terveiden ja hyvinvoinnin laitos) ja Nuorisotutkimusverkosto vastasivat hankkeen koordinaatiosta. Hankkeen vastuuhenkilöinä toimivat koordinaattorit Tarja Heino (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos) ja Tapio Kuure (Nuorisotutkimusverkosto) sekä Pekka Hakkarainen (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos) ja Leena Suurpää (Nuorisotutkimusverkosto). Yhteistyökumppanit Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos (yhteyshenkilönä Janne Kivivuori), Kuluttajatutkimuskeskus (yhteyshenkilönä Anu Raijas) ja Sosiaalikehitys Oy (yhteyshenkilönä Tom Tarvainen) osallistuivat tutkimuskartoitusten tekemiseen. Kolmantena resurssina oli laaja yhteistyöverkosto, joka toi merkittävän panoksensa esiselvityksen puitteissa järjestettyihin työpajoihin

ja seminaareihin. Yhteistyöverkostossa olivat seuraavat organisaatiot: Suomen Kuntaliitto, Turun yliopisto/Turun lapsi- ja nuorisotutkimuskeskus, Tampereen yliopisto/Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos, Jyväskylän yliopisto/Lapset, nuoret ja kasvamisen ympäristöt -osaamiskeskittymä, Lapin yliopisto/SosNet ja saamelais-/syrjäseutujen lapset ja nuoret, Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos, Kanuuna-verkosto, Kansanterveyslaitos, Nuorisotutkimusseura, Lapsudentutkimuksen seura ja Lastensuojelun Keskusliitto. Hankkeen ohjausryhmänä toimi sektoritutkimuksen neuvottelukunnan jaosto. Jaostolle esiteltiin työn etenemistä marraskuun lopulla 2008. Hankkeen loppuseminaari pidettiin tammikuun lopulla 2009 ja valmis esiselvitys esiteltiin maaliskuussa 2009.

Esiselvityksessä **Prosessinäkökulma ehkäisevän lapsi- ja nuorisopolitiikan sekä lastensuojelun ohjaukseen, tiedonkeruuseen ja ammatikäytäntöihin** pyrittiin tunnistamaan lasten ja nuorten syrjäytymisen rakentumisen tavat ja ympäristöt. Syrjään jääviin marginaaleihin kuuluvat lapset ja nuoret jäävät usein tutkimusten ulkopuolelle, ja siksi heidän elämäntilanteestaan ei ole tietoa. Esiselvitys avasi mahdollisuuden lähestyä poikkitieteellisesti ja -hallinnollisesti niitä rajapintoja ja katvealueita, joita tutkimuksen tiukka sektoroituminen sekä ammatillisten toimintakulttuurien ja käytäntöjen erot voivat tuottaa. Esiselvityksen tavoitteena oli kerätä mahdollisimman kattavasti ja yli sektorirajojen tietoa syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten elämäntilanteen ja elinolojen kehityksestä. Pidemmän aikavälin tavoitteena oli

samalla luoda pohjaa pitkäjänteiselle tutkimusyhteistyölle sekä yhteistoimintamallien juurruttamiselle tutkimuksen rakenteisiin.

Tarkemmin esitettynä esiselvityksen tavoitteena oli

- toteuttaa kartoituksia lasten ja nuorten syrjäytymistä koskevasta tutkimuksesta
- identifioida ne tutkimusteemat, joiden voidaan ajatella olevan hyödyksi päätöksenteolle tulevina vuosina
- tunnistaa yhteisiä intressejä ja hahmotella ehdotus pidemmän aikajänteen tutkimushankkeiden käynnistämiseksi
- tehdä suunnitelma siitä, miten lastensuojelu- ja nuorisolakien toteutumista sekä lakien leikkauspintoja tutkitaan jatkossa yhteistyössä eri tahojen kanssa
- tehdä ehdotus säännönmukaisesti toistettavien lastensuojelun erillisselvitysten toteuttamisesta sekä
- vetää kartoitusten ja tutkimusten perusteella johtopäätöksiä syrjäytymisvaarassa olevien lasten arjesta ja tarvittavista toimenpiteistä.

Tämä keskustelualoite on Kuluttajatutkimuskeskuksen osuus esiselvityksestä. Kuluttajatutkimuskeskus oli yksi yhteistyökumppaneista vastaten tutkimuskartoituksesta, jossa selvitettiin lasten ja nuorten kulutusköyhyyden vaikutusta syrjäytymiseen. Osio tuotti tietoa lapsiperheiden kulutuserojen sekä tieto- ja viestintäteknologian saavutettavuuden yhteydestä lasten ja nuorten hyvinvointiin. Tämän tutkimuskartoituksen rakenne on seuraavanlainen. Koska tavaroiden ja palveluiden hankkiminen ja käyttäminen erottelee tämän päivän lapsia ja nuoria, käsitellään kartoituksen aluksi kulutuksen merkitystä tämän päivän yhteiskunnassa sekä erityisesti lasten ja nuorten elämässä. Sen jälkeen tarkastelemme kulutuksen mahdollisia resursseja eli tuloja ja varallisuutta lapsiperheissä. Seuraavaksi käsittelemme lasten ja nuorten perus- ja muiden tarpeiden tyydyttämistä. Neljäs luku tarkastelee lapsiperheiden kulutusta ja ajankäyttöä. Viides luku esittelee kulutuksesta aiheutuvia ongelmia. Lopuksi esitämme johtopäätöksiä alueella tehdyistä tutkimuksista ja pohdimme tulevaisuuden tutkimustarpeita.

2 KULUTUKSEN MERKITYS

Kulutus tarkoittaa tänä päivänä paljon muutakin kuin inhimillisten perustarpeiden tyydyttämistä erilaisia tavaroita ja palveluita hankkimalla ja käyttämällä. Kulutukseen liittyy joukko erilaisia käytäntöjä, joilla ihmiset rakentavat ja ilmaisevat identiteettiään ja elämäntyyliään, kiinnittyvät sosiaalisiin ryhmiin tai erottautuvat niistä ylipääntään osallistuvat erilaiseen sosiaaliseen toimintaan (Warde 1996, 303–304; Autio & Paju 2005, 27). On esitetty, että nykyisin yksilöt kulutuksellaan kiinnittyvät yhteiskuntaan ja lähiyhteisöihin. Toisin sanoen se, mitä tavaroita ja palveluita ihmiset hankkivat ja käyttävät, määrittelee heidän asemansa yksilönä yhteisössä.

Nuorten suhtautuminen kulutukseen poikkeaa aikaisemmista sukupolvista. Esimerkiksi teknologian rooli elämässä on nuorilla vanhempia korostuneempi: tämän päivän nuorelle välttämättömyyksiä ovat kännykän lisäksi erilaiset henkilökohtaiset soittimet. Lisäksi nuoret viettävät paljon aikaa internetissä, jossa he hankkivat erilaisia palveluita ja tavaroita, hoitavat sosiaalisia suhteita sekä hankkivat tietoa. Nuoret suhtautuvat vanhempia myönteisemmin palveluihin, seuraavat ja omaksuvat kansainvälisiä trendejä innokkaammin, eivätkä arvosta kotimaisuutta niin suuresti kuin vanhemmat. Kaiken kaikkiaan nuoret suhtautuvat kulutukseen vanhempia rennommin, vaikka kertovatkin osaavansa olla myös tarvittaessa harkitsevia ja säästäväisiä. (Wilksa 2005, 78–79; ks. myös Autio 2006.)

Yhteiskunnalliset jaot eivät tänä päivänä määrity perinteisten rakenteellisten tekijöiden pohjalta,

vaan jakoja aikaansaavat ennemminkin kuluttajien kyvykkyys toimia yhteiskunnassa. Tähän kyvykkyyteen vaikuttavat kuluttajan niin materiaaliset kuin henkisetkin resurssit. Ihmisen asuinpaikalla, käytettävissä olevilla tuloilla ja varallisuudella on välitön vaikutus kulutusmahdollisuuksiin ja kulutuksen muotoutumiseen, ja myös siihen, miten erilaisia uutuuksia omaksutaan. Kuluttajien käytettävissä olevat tulot asettavat rajat kulutukselle ja laajemminkin mahdollisuuksiin kaikkeen niin kodissa kuin kodin ulkopuolellakin tapahtuvaan toimintaan. Taloudellinen hyvinvointi on siis vahvasti sidoksissa muiden elämänalueiden hyvinvointiin. Taloudellisten voimavarojen niukkuus heikentää kuluttajan mahdollisuuksia integroitua lähiyhteisöön, mikä voi johtaa syrjäytymiseen. Syrjäytymisen voidaan katsoa merkitsevän yleisesti sitä, että henkilö on estynyt osallistumasta siihen, mitä yhteiskunnassa pidetään normaalina elämänä. Kulutushyödykemerkkinoiden ja -tyylien runsaudessa syrjäytyminen näkyy ennen kaikkea vaihtoehtojen puuttumisena. (Ahlqvist 2004, 113.) Perheen taloudellinen asema ja esimerkiksi vanhempien koulutus säätelee lasten ja nuorten kulutus- ja elämäntyylien muotoutumista (ks. Wilksa 2005, 78).

Pohjoismaissa asuvat lapset elävät kulutusyhteiskunnassa ja ovat päivittäin kosketuksissa kulutustavaroihin, markkinointiviestintään ja ostamisen erilaisiin ympäristöihin. Lapsia käsitellään kuluttajina ja heillä on omaa rahaa käytössään. Jo vähäistenkin rahojen kanssa lapset saavat tehdä kulutuspäätöksiä. Lapset elävät erilaisissa sosiokulttuureissa ja

muuttuvissa taloudellisissa oloissa. Kuva lapsista kuluttajina on kuitenkin kirjava ja ristiriitainen, ja tähän vaikuttaa näkökulma, josta asiaa tarkastellaan. (Johansson 2005.)

Suomessa nuoret tulivat itsenäisiksi kuluttajiksi 1980-luvun nousukaudella, ja tänä päivänä yhä nuoremmat lapset tekevät itsenäisiä kulutus päätöksiä. Wilskan (2008, 39) mukaan vanhemmat kuitenkin vaikuttavat selvästi eniten 11–17-vuotiaiden lasten ja nuorten kulutus päätöksiin, mutta heidän jälkeensä tulevat kaverit ja mainonta.

Kulutuksella on merkittävä rooli tämän päivän lapsuudessa ja nuoruudessa. Lapsiin liittyvä kulutus alkaa jo ennen lapsen syntymää: lapselle hankitaan erilaisia kuljetusvälineitä ja vaatteita sekä perheelle mahdollisesti tilavampi asunto, uusia huonekaluja ja auto. Pienten lasten kulutus tapahtuu hänen vanhempiansa kautta, mutta hyvin varhain lapsi alkaa itse 'haluta' erilaisia tavaroita. (ks. Autio & Paju 2005, 6.) Tavarointa tarvitaan erilaisiin aktiviteetteihin ja hyvään lapsuuteen katsotaan usein kuuluvan tiettyjen kulutustavaroiden omistamista. Hyvän lapsuuden halutaan olevan suojattua, kasvattavaa, koulutusta sisältävää sekä kyvykkyyttä ja taitoja lisäävää. Hyvän lapsuuden katsotaan sisältävän sosiaalisia suhteita ja leikkiä sekä täyttävän lasten toiveet tiettyjen tavaroiden omistamisesta. Uusia tuotteita tulee markkinoille jatkuvasti, ja erityisesti lapsille ja nuorille suunnatut mainokset kannustavat niitä hankkimaan. Lapset ja nuoret omaksuvat uutuustuotteet, brändit ja viimeisimmät trendit aikuisväestöstä nopeammin. (Brusdal 2007, 391–392.) Tämä tarjoaa yrityksille hyvän maaperän uusien tuotteiden markkinoinnille. Vanhemmat haluavat varmistaa, että lapsi ei joudu

kaveripiirissään syrjityksi joidenkin tuotteiden omistamattomuuden takia.

Lasten ja nuorten materialistisista arvoista ja maailmankuvasta kertoo se, että he ajattelevat onnen saavutettavan rahalla ja tavaroilla. Kulutus tutkimuksissa materialismilla tarkoitetaan kokemusta tavaroiden hankkimisen ja niiden omistamisen välttämättömyydestä tiettyjen tavoitteiden, kuten onnellisuuden, saavuttamiseksi (Richins & Dawson 1992, 307). On esitetty, että lisääntynyt materialismi ilmenee tavaroiden omistamisen merkityksen lisääntymisenä lasten ja nuorten identiteetin ja itsetunnon kehittymisessä (Chaplin & Roeder-John 2007). Viimeaikaisissa tutkimuksissa perheen huonon taloudellisen aseman ja vanhempien matalan koulutustason on todettu olevan yhteydessä lasten materialististen asenteiden kehittymiseen (Goldberg et al. 2003; Flouri 2004; Wilksa 2004a). Wilskan (2008) mukaan lapsen näkemys perheen hyvästä taloudellisesta tilanteesta todennäköisesti estää materialististen kulutus asenteiden ja -käytäntöjen syntymistä.

14–17-vuotiaiden koulukotinuorten kuluttajuutta tutkineiden Aution ja Kujalan (2005, 109) mukaan laitoksissa asuvien nuorten kulutus on suurimman osan aikaa hyvin kontrolloitua, mutta päästessään lomalle ulos laitoksesta kulutus nuorilla helposti 'ryöstäytyy käsistä'. Näiden nuorten perheissä toimeentulo on usein tullut ilman mitään ponnisteluja tai työpanoksia Kelasta ja sosiaalitoimistosta (emt, 110). Voidaan myös ajatella, että laitosmaisissa oloissa eläminen vieraannuttaa todellisesta maailmasta: nuoret eivät opi hallitsemaan talouttaan, koska eivät elä 'aidossa' taloudellisessa ympäristössä.

3 LAPSIPERHEIDEN TULOT JA VARALLISUUS

3.1 Lapsiperheiden tulot suhteessa muuhun väestöön

Julkisuudessa käydyssä keskustelussa viitataan usein lapsiperheiden taloudelliseen haavoittuvuuteen, joka johtuu tulojen pienuudesta, suurista asuntolainoista ja perustarpeiden tyydyttämisen välttämättömyydestä. Seuraavassa tarkastelemme sitä, millaiset lapsiperheiden taloudelliset resurssit ovat muuhun väestöön verrattuna. Taloudellista tilannetta vertailtaessa on tärkeää määritellä, millaisia tuloja vertaillaan. Taulukossa 1 taloudet on järjestetty käytettävissä olevien tulojensa suuruuden mukaan viiteen luokkaan, kvintiiliin. Käytet-

tävissä oleviin tuloihin lasketaan ansio- ja yrittäjä-tulot sekä tulonsiirrot (esim. lapsilisät), ja näistä on vähennetty maksetut tulonsiirrot eli verot. Taulukossa esitetään eri perhetyyppien sijoittuminen tulokvintiileihin. Kvintiilit on muodostettu käytettävissä olevista menoista kulutusyksikköä kohden.

Yksihoitajaperheet sijoittuvat tasaisesti kolmeen alimpaan kvintiiliin ja kahden hoitajan pikkulapsiperheet tasaisesti kaikkiin kvintiileihin: kolmannes kahteen alimpaan sekä kahteen ylimpään. Kahden hoitajan lapsiperheistä, joissa on

Taulukko 1. Kotitaloustyyppien sijoittuminen tulokvintiileihin, %.

	Yksin asuvat alle 45 v	Yksin asuvat 45-64 v	Yksin asuvat 65+ v	Parit alle 45 v	Parit 45-64 v	Parit 65+ v	Yksin-huoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v	Muut
Kotitalouksia perusjoukossa	301 668	323 140	359 182	209 652	308 441	190 808	82 159	265 142	231 667	183 138
%	12,3	13,2	14,6	8,5	12,6	7,8	3,3	10,8	9,4	7,5
%, kvintiilissä										
I	38,8	27,5	34,6	15,2	4,4	8,5	32,7	13,3	7,4	11,3
II	13,4	14,2	36,0	19,7	9,5	25,8	38,4	21,7	14,9	17,3
III	18,8	20,7	14,7	13,5	13,3	27,9	24,0	27,1	24,5	23,4
IV	16,6	16,7	9,6	22,4	28,3	20,5	4,4	23,4	31,1	22,7
V	12,4	20,9	5,1	29,2	44,5	17,3	0,6	14,5	22,1	25,2
Yhteensä	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
IV+V	28,9	37,6	14,7	51,6	72,8	37,8	5,0	37,9	53,2	47,9

kouluikäisiä lapsia, runsas puolet sijoittuu pääosin kahteen ylimpään kvintiiliin. Jos tulot laskeetaan kotitalouden bruttotuloista kotitaloutta kohden, lapsiperheet sijoittuvat voimakkaammin ylimpiin kvintiileihin. Enemmistö kahden huoltajan lapsiperheistä näyttää siis sijoittuvan paremmin ansaitsevaan puoliskoon väestössä. Sen sijaan yksinhuoltajataloudet ovat pääosin keskimääräistä pienituloisempia.

Tulo- ja menokäsitteet

Verrattaessa erikokoisten kotitalouksien tuloja käytetään yleensä käsitettä ”käytettävissä olevat tulot kulutusyksikköä kohden”. Muut tavat ilmaista samaa asiaa ovat ”(brutto)tulot kotitaloutta kohden” tai ”(brutto)tulot kotitalouden henkilöä kohden”. Kulutusyksiköiden käytöllä tavoitellaan sen seikan huomioon ottamista, että esimerkiksi kolmen henkilön talous ei välttämättä tarvitse kolme kertaa suurempaa asuntoa kuin yhden hengen asunto on, eikä monia sanomalehtiä tai autoa, koska perheenjäsenet voivat käyttää samaa. Kulutusyksiköt perustuvat sopimuksiin. Eri mailla voi olla käytössä erilaisia ekvivalenssiskaaloja. Suomessa käytetään ns. OECD:n muunneltua kulutusyksikköasteikkoa. Sen mukaan talouden ensimmäinen jäsen saa painoarvon 1, muut yli 13-vuotiaat 0,5 ja kukin 0–13-vuotias jäsen saa painon 0,3. Kulutusmenojen vertailussa käytetään samaa asteikkoa, vaikkakin sen käyttöön liittyy tiettyjä ongelmia. Kulutusyksiköllä skaalaaminen sopii paremmin kuvaamaan yhteisesti käytettyjä hyödykkeitä, kuten asunto, televisio jne. Sen sijaan se sopii huonommin sellaiseen henkilökohtaisessa käytössä olevaan kulutukseen, kuten vaatteet, ruoka tai vapaa-ajan harrastusvälineet.

3.2 Lapsiperheiden ja nuorten varallisuus

Varallisuustutkimuksessa on tietoa kotitalouksien varallisuuden kehityksestä 1980-luvun lopulta lähtien. Vuodesta 1988 varallisuuden jakauma on tullut epätasaisemmaksi, ja 1990-luvulla tuloerot alkoivat kasvaa. Vuodesta 1998 vuoteen 2004 tuloerot tasoittuivat hieman, mutta kun varallisuutta tarkastellaan ilman vakituista asuntoa, varallisuuserot ovat kasvaneet jatkuvasti vuodesta 1988 lähtien. Varallisuujakaumassa muutos on ollut sel-

vin ylimmässä varallisuuskymmenyksessä. Vuoden 2004 tutkimuksessa varakkaimman kymmenyksen omistusosuus bruttovarallisuudesta oli 38,5 prosenttia, kun vuonna 1988 vastaava osuus oli 32,5. (Tilastokeskus 2007a.) Eli rikkaat kotitaloudet ovat vaurastuneet entisestään.

Yleisestä vaurastumiskehityksestä huolimatta suuri joukko ihmisiä ja kotitalouksia ei ole päässyt osallisiksi elintason paranemisesta. Talouskasvun varjossa on tapahtunut niin sanotun suhteellisen pienituloisuuden lisääntymistä ja eriarvoistumista. Valtaosa eli 61 prosenttia köyhyysrajan alapuolella olevista kuului vähävaraisimpaan viidennekseen (Tilastokeskus 2007a). Myös muihin varallisuusluokkiin sijoittui tuloiltaan köyhyysuhan alaisia talouksia.

Varallisuuden kasvun kääntöpuolena on velkaantumisen lisääntyminen. Velkaisten talouksien osuus oli kuitenkin vielä vuonna 2004 alempi kuin 1980-luvun lopun huippuvuosina. Vuonna 2004 noin joka toisella taloudella oli velkaa. Velkamäärät ovat kuitenkin lähteneet 2000-luvulla paljon nopeampaan nousuun kuin velallisten määrät, ja lainamäärien kasvaessa myös laina-ajat ovat pidentyneet. Nopeasti kasvava velkaantuminen koskettaa eri tavalla erilaisia kotitalouksia esimerkiksi iän ja elinvaiheen mukaan. Vuoden 2004 tietojen mukaan 35–44-vuotiaiden ikäryhmästä noin 75 prosentilla on velkaa. Asuntovelkaisia oli 57 prosenttia. Nuorilla, 25–34-vuotiailla, nettovarallisuuden kasvua on painanut viime vuosien nopea velkaantuminen. (Tilastokeskus 2007a.)

Köyhyysuhan alaisiksi luokitellut taloudet omistivat vain lähinnä asunnon tai jotakin käyttöomaisuutta, kuten auton. Lähes joka neljäs (23 %) heistä asui omistusasunnossa. Keskimääräistä enemmän omistusasujia oli 45–64-vuotiaissa (40 % ikäryhmästä) ja 65 vuotta täyttäneiden ikäryhmässä (33 %) (Tilastokeskus 2007a). Taulukosta 2 nähdään, että omistusasuminen yleistyy neljännen desiilin yläpuolella. Varallisuus yhteensä kohoo kyseisessä desiilissä, mitä selittää suurelta osin asuntojen arvo. Köyhyysrajan alapuolella olevien talouksien nettovarallisuus neljännessä ja viidennessä desiilissä kasvaa merkittävästi alempiin desiileihin verrattuna. Asuntolainojen suuruus näkyy kuudennen desiilin yläpuolella ja on suurimmillaan kuudennessa ja yhdeksännessä desiilissä. Kulutusluotot ovat hämmästyttävän suuret kolmannessa desiilissä, samoin opintolainat.

Taulukko 2. Kotitalouksien varat ja velat varallisuusdesiileittäin vuonna 2004, € kotitaloutta kohti (Tilastokeskus 2007a).

	Kaikki kotitaloudet										
	1. desiili	2. desiili	3. desiili	4. desiili	5. desiili	6. desiili	7. desiili	8. desiili	9. desiili	10. desiili	
Varallisuus yht.	147 450	240	3 190	19 420	56 950	89 480	118 150	151 400	196 850	270 270	569 540
Asuntojen arvo	97 330	0	20	4 600	39 210	67 000	88 220	113 180	138 930	189 420	333 210
Vapaa-ajanasuntojen arvo	13 960	0	210	1 480	2 090	4 790	6 400	11 590	15 780	27 180	70 160
Kulkuvälineiden arvo	10 590	20	960	5 660	5 580	7 120	11 190	10 810	15 420	16 890	32 360
Rahoitus-varallisuus	25 580	220	2 010	7 680	10 070	10 560	12 350	15 820	26 720	36 780	133 810
Arvopaperit yht.	10 560	0	210	1 170	2 230	1 910	2 280	3 230	5 980	12 860	75 880
Muut rahoitusvarat	3 790	20	160	1 190	1 060	970	1 590	2 570	4 340	5 840	20 190
Yksityisvelat yht.	19 660	1 810	2 740	4 150	10 610	17 010	34 680	28 640	28 760	34 250	34 060
Asuntolainat	16 390	200	170	870	8 690	14 680	30 100	24 320	25 680	30 140	29 130
Kulutuslainat	2 700	680	1 230	2 270	1 480	1 930	3 980	3 970	2 910	3 830	4 720
Opintolainat	570	930	1 330	1 010	430	400	600	340	180	280	200
Nettovarallisuus	127 790	-1 570	450	15 280	46 340	72 480	83 480	122 770	168 080	236 020	535 490
Kotitalouksia perusjoukossa, lkm	2 415 000	245 310	238 780	241 880	239 930	241 540	241 480	241 650	241 560	241 860	241 010

Taulukoissa 3 ja 4 nähdään, että asuntolainat painavat lapsiperheitä. Asuntovelkaantumista seuraa toki vaurastuminen, sillä varallisuus lisääntyy selkeästi asunnon hankinnan myötä yli 35-vuotiailla. Asuntolainat ovat suurimmillaan 25–34- ja 35–44-vuotiailla. Rahoitusvarallisuus kasvaa ikäryhmittäin ollen suurimmillaan 55–64-vuotiailla.

Yhden huoltajan ja lapsiperheiden (lapset alle 7 v) käytettävissä olevat tulot ovat selvästi muita

lapsiperheitä alhaisemmat (ks. taulukko 4). Myös varallisuus ja nettovarallisuus ovat alhaisimmat yhden huoltajan talouksissa. Ne ovat huomattavasti alhaisemmat muihin lapsiperheisiin verrattuna, mutta myös verrattuna kaikkiin kotitalouksiin. Kuten taulukossa 3, myös taulukossa 4 näkyy lapsiperheiden asuntovelkojen suuruus.

Taulukko 3. Kotitalouksien varat ja velat viitehenkilön ikäryhmän mukaan vuonna 2004, € kotitaloutta kohti (Tilastokeskus. 2007a.)

	alle 25 v	25-34	35-44	45-54	55-64	65-
Varallisuus yhteensä	19 350	87 880	154 150	179 070	213 910	139 210
Asuntojen arvo (= velaton nykyarvo)	11 750	64 280	112 080	117 420	124 540	93 950
Vapaa-ajan asuntojen arvo	1 420	3 340	7 340	18 240	28 120	14 740
Kulkuvälineiden arvo	2 680	9 590	13 900	14 800	14 050	4 820
Rahoitusvarallisuus	3 490	10 660	20 840	28 600	47 200	25 700
Arvopaperit	510	3 840	9 540	10 350	22 310	9 580
Muut rahoitusvarat	150	1 050	2 720	5 690	9 060	1 710
Yksityisvelat yht.	7 500	41 620	39 800	19 550	10 230	1 640
Asuntolainat	4 840	35 900	34 630	15 230	7 890	1 330
Kulutuslainat	1 190	3 590	4 530	4 170	2 260	300
Opintolainat	1 460	2 130	630	150	80	20
Nettovarallisuus	11 850	46 260	114 350	159 350	203 680	137 570
Kotitalouksia perusjoukossa	164 710	352 200	426 520	472 790	435 270	563 500

Taulukko 4. Kotitalouksien rahatulot, varat ja velat elinvaiheen mukaan vuonna 2004, € kotitaloutta kohti (Tilastokeskus 2007a).

	Kotitaloudet yhteensä	Yhden huoltajan talous	Alle 7-vuotiaita lapsia	Muut lapsiperheet
Käytettävissä olevat rahatulot	29 430	20 850	38 620	48 910
Varallisuus yhteensä	147 450	64 240	155 180	229 260
Yksityisvelat yhteensä	19 660	21 210	56 000	42 460
Asuntolainat	16 390	18 160	49 160	35 560
Kulutus ja opintolainat	3 270	3 050	6 840	6 810
Nettovarallisuus	127 790	43 030	99 180	186 810

4 KULUTUS: PERUS- JA MUIDEN TARPEIDEN TYYDYTYSTÄ

Tämän päivän kulutuksella vastataan moniin erilaisiin tarpeisiin. Ilman perustarpeiden tyydytystä – johon tarvitaan ruokaa, riittävää vaateetusta ja asuntoa – ihminen ei voi tuntea oloaan turvallisiksi ja tasapainoiseksi. Järventie (2000) on selvittänyt peruskoululaisten syrjäytymisriskiä indikaattoreina perushoiva ja psykososiaalinen hyvinvointi. Järventie on jaotellut lapset neljään ryhmään sen mukaan, miten vaikeita ongelmia heillä oli. Ensimmäisessä lapsiryhmässä ei ilmennyt ongelmia perushoivassa. Toisessa, lievän syrjäytymisriskin ryhmässä perushoivassa oli ongelmia, mutta lapset voivat tästä huolimatta hyvin. Kolmannessa, myös lievän syrjäytymisriskin ryhmässä lasten perushoivassa ei ollut ongelmia, mutta hyvinvoinnissa oli, ja neljännessä, vakavan syrjäytymisriskin ryhmässä lapsilla oli niin perushoivassa kuin hyvinvoinnissa ongelmia. Järventien aineistossa yksinhuoltajien lapset olivat harvemmin syrjäytymisriskissä verrattuna kahden aikuisen lapsiperheisiin. Vakava syrjäytymisriski on Järventien mukaan ominaisempaa pojille kuin tytöille, ja yli kymmenvuotiaille kuin sitä nuoremmille. Vakavaa syrjäytymisriskiä luonnehtivat kärjistyneimmin levon ja turvallisuuden puute. Järventien aineistossa oli lapsia, jotka eivät saaneet kouluruuan lisäksi muuta ravintoa (lämmintä ateriaa tai välipaloja) tai jotka eivät peseytynyt tai vaihtaneet vaatteita kertaakaan tutkimusviikon aikana. Nämä lapset olivat myös usein iltaisin, jopa öisin, ilman vanhempiaan kotona. Lapsilla oli huono ruokahalu, he olivat huolissaan ruumiillisista kivuista ja heillä oli nukahtamisvaikeuksia. Vakavan syrjäytymisriskin lapset kokivat,

että heistä ei välitä kukaan. He kärsivät yksinäisyydestä ja ystävien puutteesta. Koulumenestys oli heillä heikentynyt, ja monet olivat koulukiusauksen uhreja sekä kiusasivat itse muita lapsia.

Nuorten kulutus on näkyvää usein muuna kuin perustarpeiden tyydyttämisenä tai ainakin juuri siihen puoleen on julkisuudessa kiinnitetty huomiota. Nuorten kulutukseen liittyvässä tutkimuksessa on keskitytty ääripäihin: joko köyhyyteen ja velkaantumiseen tai sitten näkyvään ja näyttävään kulutukseen, sen laatuun ja maksumoraaliin.

Nuorten kulutus keskittyy vapaa-aikaan ja informaatioteknologiaan. Nuoret ovat nopeasti omaksuneet uuden teknologian ja tietoverkot luontevaksi osaksi kulutustaan ja elämäntyyliään. Aikaa tietoverkoissa vietetään paljon, ja verkko toimii foorumina monenlaiselle toiminnalle, joka vaikuttaa niin välittömästi kuin välillisesti kulutukseen. Lasten ja nuorten viiteryhmiiin kiinnittymisen kannalta pääsy tietoverkkoihin ja kyvykkyys käyttää niitä on keskeistä. Myös lasten ja nuorten harrastustoimintaan liittyvän tiedonvälityksen kannalta pääsyä internetiin ja sen käytön hallintaa, myös vanhemmilta, vaaditaan tänä päivänä.

Nuorilla ei ole vielä taloudellisia tai henkisiä valmiuksia kantaa vastuuta kulutus päätöksistään. Nuoret ovat kuitenkin merkittäviä kulutus päätösten tekijöitä, sillä monessa taloudessa nuorilla on sananvaltaa niin perheen yhteisessä kuin heidän henkilökohtaisessa kulutuksessa. Nuorille on tärkeää yhtäältä erottautuminen ja toisaalta viiteryhmien kelkassa pysyminen. Kaikkea tätä ilmenetään kulutuksella, ja identiteettiään rakentava

nuori tai hänen vanhempansa joutuvat panostamaan monenlaisten tavaroiden ja palveluiden hankintaan. Nuoret tunnistavat oman kuluttajatyypinsä, jonka perusteella heillä on selkeät kulutustottumukset ja -asenteet. Teini-ikäisille teknologia ja trendikäs kuluttajuus liittyvät kiinteästi toisiinsa ja vastaavasti seurailijan rooli heijastaa ei-kompetenttia tai pelokasta suhtautumista teknologiaan ja tietoyhteiskuntaan. (Wilksa 2002.)

Kulutus on keskeistä nuorten elämässä, luonnollinen ja olennainen osa elämää. Lindgren et al. (2005) mukaan pohjoismaisia nuoria, jotka ovat syntyneet 1980-luvun puolivälissä, voidaan luonnehtia MeWe-sukupolveksi. Nämä nuoret ovat syntyneet kulutusyhteiskuntaan ja kaupallisuuden maailmaan. Suuri kysymys MeWe:n kulutuksessa on, jäädäkö sellaiseksi kuin on vaiko tulla joksikin muuksi kulutuksen avulla. Kulutuksen avulla voi muuttaa itseään joksikin muuksi ja samalla voi pitää hauskaa ja erottautua. Tutkijat näkevät MeWe:n sukupolven tuovan kulutusajattelun myös poliittiselle areenalle haastaen hyvinvointivaltion. He kysyvät, mitä esimerkiksi veropaketteihin sisältyy, mikä on niiden tuoma lisähyöty. Työelämässä suuri haaste on se, että työ on nuorille vain yksi optio elämässä, eikä se ole linkitettävissä toimeentuloon; siten niin sanottu perinteinen pärjääminen on toisarvoista. (Lindgren et al. 2005.)

Itsenäisesti asuvien nuorten taloudellinen asema on pysynyt heikkona 1990-luvun laman jälkeenkin. Sen taustalla ovat sosiaaliturvan leikkaukset, opintolainan ja opintotuen muutokset (joita tosin on vähän korjattu), työttömyyskorvausten muutokset alle 25-vuotiailla, päivähoitomaksujen korotukset ja kotihoidontuen vähennykset. Nuorten todelliset taloudelliset olot eivät aina vastaa henkilökohtaisia tunteita taloudellisen tilanteen tasosta. Nuorten taloudelliseen tilanteeseen vaikuttavat lapsuuden kodista muuttaminen ja oman talouden perustaminen. Nuorten keskuudessa luokkatietoisuus on aiempaa selvempää ja jako luusereihin ja menestyjiin vaikuttaa laajalti. Mitä vakiintuneempi elämäntilanne nuorella on, sitä tyytyväisempi nuori on omaan taloudelliseen tilanteeseensa ja sitä vähemmän materiaalista kohentumista odotetaan tulevaisuudelta. Tyytyväisyyden kokemiseen ja oman sosiaalisen aseman arviointiin vaikuttavat paitsi yksilön viiteryhmän tilanne ja kehitys myös taloudelliset ja sosiaaliset muutokset yhteiskunnassa. (Wilksa & Eresmaa 2002.)

Tutkimuksessa on pyritty muodostamaan kuvaa nykynuoresta kuluttajana samalla pohtien, onko

kulutuksen ja velkaantumisen välillä yhteyttä. Saarisen (2001) tutkimuksessa kännykkä, kulutusluotot ja ekokulutus ovat keskeisiä kulutukseen liittyviä teemoja. Kännykkä on nuorille välttämättömyys, joka on levinnyt nopeasti kaikkiin sosiaaliryhmiin ympäri maan. Kännykkä on muutakin kuin vain yhteydenpitoväline perinteisessä merkityksessä. Se on väline, joka osoittaa joukkoon kuulumisen. Tutkimusten mukaan vähävaraiset ovat valmiita tinkimään muusta kulutuksesta hankkiakseen lapsilleen oman kännykän. Kännykkä on ensimmäinen askel aikuisten maailmaan: kännykästä ja viestintäkuluttamisesta alkaa aikuismainen kulutus. Kännykän käytöstä syntyy puhelinmaksuja. Lisäksi kännykän mallin ja varustelun on oltava ajantasaista, mikä sekkin maksaa (vrt. Wilksa & Eresmaa 2002). Tässä on ensimmäinen vaara joutua maksuongelmiin, jolloin kulutus aiheuttaa ikäviä seurauksia.

Nuorten kulutus on Saarisen (2001) mukaan vastuutonta siinä mielessä, että nuoret suhtautuvat ekokuluttamiseen piittaamattomasti eivätkä arvosta myöskään säästämistä. Nuorten kuluttaminen on hedonistista, rahasta ja kuluttamisesta on muodostunut arvon mitta myös nuorille aikuisten tapaan. Nuoret kuluttavat kuitenkin taloudellisten resurssiensa rajoissa ja kulutusluottoihin suhtaudutaan pääosin kielteisesti. Saarinen ei näe nuorten kulutuskäyttäytymisen ja velkaantumisen välillä yhteyttä, vaikkakin nuorten on todettu tekevän äkkinäisiä ja harkitsemattomia kulutus päätöksiä.

Nuorten talouden hallinnan kulmakiviä ovat kulutuksen nautinnollisuuden sopeuttaminen rajallisiin resursseihin ja toisaalta säästäväisyyteen. Nuorten kulutusta rajoittaa ainoastaan pakko. Nuorten rahatalouden hallinnan käytäntöjä selvitettiin Peura-Kapasen (2005) tutkimuksessa. Nuorille rahatalous ja sen hoito merkitsevät itenäistymistä ja irtaantumista lapsuudenkodista. Sen seurauksena nuorten elintaso usein laskee, koska palkkatulot ovat alhaiset tai niitä ei ole lainkaan opiskelun takia. Raha on nuorten välisissä keskusteluissa jokapäiväistä, ainakin silloin kun sitä ei ole. Nuorten rahataloutta kuvaa eläminen nykyhetkessä, elämästä nauttiminen ja riippumattomuus (vrt. Saarinen 2001; Wilksa 2002). Koska tulot ovat alhaiset, niin säästöjä ei jää ja kaikki menee kulutukseen. Nuorten rahatalous ei ole suunnitelmallista, vaan lyhytjänteistä, harkitsematonta, mutta tilanteen mukaan joustavaa (Peura-Kapanen 2005). Taloutta voi korjata nopeasti pienillä muutoksilla, koska suuria taloudellisia vastuita ei vielä ole.

Perheellistyminen ja vakiintuminen muuttavat nuorten kulutusasenteita vastuullisempaan ja säästäväisempään suuntaan (Wilksa & Eresmaa 2002). Perinteiset polut nuoruudesta aikuisuuteen ovat kuitenkin muuttuneet. Länsimaissa nuoruus on pidentynyt (Ketokivi 2005) ja perheen perustaminen myöhentynyt. On nähty, että pidentynyt nuoruus minimoi perheen perustamiseen liittyvät riskit. Toinen suuri tekijä on taloudellinen epävarmuus. Elintason noustessa myös vaatimustaso on noussut ja vaadittavan tason saavuttamisesta on tullut epävarmaa ja hankalaa. Toisena ääripäänä on perheen perustaminen nuorena ennen kouluttautumista tai ammatin hankkimista. Nuorten, alle 20-vuotiaiden äitien materialismin ja uralle omistautumisen kritiikki voidaan tulkita keskiluokkaisen arvojen kritiikiksi. Sitoutumalla perheeseen ilman tai ennen korkean koulutuksen ja työuran hankkimista nuoret äidit rikkovat perinteisen koulutusyhteiskunnan ihanteita ja odotuksia. Liiallinen sitoutuminen työhön kytketään nuorten äitien keskuudessa materialistiseen ajatteluun. (Niemi 2005.)

Suutari (2002) on analysoinut nuoria palkkatyöyhteiskunnan marginaalissa, tulkiten tilannetta sosiaalisten verkostojen näkökulmasta. Kun nuoret eivät ole yhteiskunnan keskeisimmällä foorumilla, palkkatyössä, heidän oletetaan syrjäytyvän myös muussa elämässään. Nuorilla on tutkimuksen mukaan työmarkkinoiden marginaalissa virallisista ja epävirallisista siteistä koostuva sosiaalinen verkosto. Palkkatyön puute ei ole este nuorten osallisuudelle verkostoissa, eikä heitä voi pitää tässä mielessä syrjäytyneinä. Marginaalissa syntyvät verkostot voivat toimia nuorten elämässä perustana myös sosiaaliselle kiinnittymiselle ja luottamukselle. Marginaalin verkostot toimivat nuorille kannattelijoina, jotka avaavat pääsyn moniin keskeisiin arjen resursseihin (mm. taloudellinen ja muu materiaallinen auttaminen, emotionaalinen tukeminen). Yhteiskunnan taholta kannattelijana toimii sosiaalitoimi. Rahallisen ja materiaalsen tuen turvin nuori pääsee osalliseksi kulutusyhteiskunnasta eivätkä kaikki resurssit mene selviytymiseen. Verkostot luovat mahdollisuuden osallisuuteen ja sosiaaliseen integraatioon palkkatyön ulkopuolella.

5 KULUTUS JA AJANKÄYTTÖ

5.1 Kulutuksen perusrakenne lapsiperheissä

Omistusasumisen ja erilaisten kestokulutustavaroiden omistamisen myötä kulutusyhteiskunnan keskiössä ovat nykyisin hyvässä sosiaalisessa asemassa olevat keski-ikäiset kahden huoltajan lapsiperheet. He pystyvät myös hyödyntämään parhaiten uutta teknologiaa (Piirainen & Saari 2002). Mitä sitten, jos lapsiperhe ei kuulukaan tähän hyvin toimeentulevien ryhmään? Ahlqvist (2004) on tutkinut, miten asunnon ja kulutustavaroita omistavat ja omistamattomat lapsiperheet eroavat kulutukseen käyttämässään rahamäärissä. Omistamisen yleisyys liittyy perheen aikuisten työmarkkina-asemaan: työssäkäynnin määrä lisää omistamista perheessä. Erot omistamisessa heijastuvat luonnollisesti kulutusmenoihin. Suurimmat erot kulutustavaroita omistavien ja omistamattomien lapsiperheiden välillä ovat investointiluonteisessa kulutuksessa, yksityisautoilussa sekä vapaa-aikaan liittyvien kulutustavaroiden hankinnassa. Samoin rahan käyttöä edellyttävä vapaa-ajan vietto – matkailu ja harrastukset – erottelevat lapsiperheitä. Heikommin toimeentulevien perheissä tingitään mm. vaatteista ja kauneushoidosta. Terveystieteiden ja liikkumisesta yksilöllisiin kulutusvalintoihin ei heikommin toimeentulevien perheillä ole varaa vaan he ovat julkisten palveluiden varassa.

Samaan tulokseen on päätyneet Wilska tutkissaan sosiaaliturvasta riippuvaisten nuorten aikuisten asemaa kuluttajina ja mahdollisuuksia integroitua 2000-luvun kulutusyhteiskuntaan. Etenkin kodin

sisustus, urheilu- ja harrastevälineet sekä yksityiset lääkäripalvelut näyttävät olevan kulutusta, josta sosiaaliturvasta riippuvalaiset ovat enimmäkseen osattomia. Sama koskee myös liikenne- ja matkailukulutusta, ravintolassa syömistä ja viinin juontia. Liikkumisen ja terveyden suhteen sosiaaliturvasta riippuvalaiset ovat pakotettuja valitsemaan halvimman tarjolla olevan, mikä useimmiten tarkoittaa julkisin varoin tuotettua palvelua. Sen sijaan tietotekniikan ja tietoliikenteen, tupakan, väkevän alkoholin, makeisten, urheilu- ja huvipalveluiden, rahapelien sekä kauneushoidon kulutus ei ole karannut sosiaaliturvasta riippuvaisten ulottumattomin. (Wilska 2004b.)

Pienituloisilla valinnanmahdollisuudet kulutuksessa ovat rajoitettuja. Myös asuinpaikka ja sen tarjoama palveluvalikoima määrittelee, millaiseksi kulutus muotoutuu. Yleisen tulotason ja varallisuuden nousun sekä etenkin teknisten kulutustavaroitten määrän kasvun myötä ihmisten koettu hyvinvointi on tullut riippuvaiseksi hänen kyvystään saada valita kulutuskohteensa, eli ostaa ja käyttää tavaroita omien mieltymysten mukaisesti (Wilska 2004b, 68).

Lasten merkitys perheen kulutuksessa alkoi korostua 1990-luvun laman aikana, jolloin alle 18-vuotiaiden kulutus laski suhteellisesti vähemmän kuin kotitalouden aikuisten. Vanhempiin yritetään vaikuttaa inttamällä ja vanhemmat voivat vastata lasten toiveisiin hemmottelemalla heitä (ks. esim.

Johansson 2005; Wilska 2008). Lasten ruoat, vaatteet ja harrastukset ovat niukkuuden keskeisiä olleita perheiden viimeisiä säästökohteita. Niukoissa taloudellisissa oloissa elävät perheet priorisoivat lapset omien kulutustarpeiden edelle. Vuonna 1998 pienituloisissa lapsiperheissä käytettiin lasten menoihin suhteellisesti enemmän rahaa kuin suurituloisissa perheissä: alimman tuloviidenneksen perheissä lasten kokonaismenot olivat tällöin 44 prosenttia perheen kulutuksesta, kun taas ylimmässä tuloviidenneksessä lasten osuus perheen kokonaiskulutuksesta oli vain vähän yli neljännes. Toisaalta euromääräiset erot eri tuloryhmien välillä olivat suuret: pienituloiset vanhemmat kuluttivat vuonna 1998 lasta kohden vain puolet siitä rahamäärästä, mitä ylimpään tuloviidennekseen kuuluvat vanhemmat (Kartovaara & Sauli 2000).

Tietoja lapsiperheiden kulutusrakenteesta saadaan Tilastokeskuksen noin viiden vuoden välein tekemästä kulutustutkimuksesta (Tilastokeskus 2007b, 2009a). Erot lapsiperheiden ja koko väestön kulutusrakenteen välillä ovat melko pienet. Asuntomenot ovat kahden huoltajan lapsiperheillä hiukan pienemmät (20 % vs. 24 %) ja yksinhuoltajaperheillä hiukan suuremmat (28 % vs. 24 %) kuin väestöllä keskimäärin. Muut erot näkyvät ajoneuvojen sekä vapaa-ajan välineiden hankintaan käytetyissä rahamenoissa. Molemmista ne ovat

isommat kahden huoltajan lapsiperheillä ja pienemmät yksinhuoltajilla.

Ruokamenot ovat suurimmat kouluikäisten lasten perheissä, sillä kasvavat lapset tarvitsevat paljon ruokaa (ks. taulukko 5). Yksinhuoltajaperheiden ruokamenot ovat pienemmät kuin kouluikäisten mutta suuremmat kuin pikkulapsiperheiden. Se selittyy sillä, että yksinhuoltajatalouksien lapset ovat keskimäärin pikkulapsiperheiden lapsia vanhempia mutta kouluikäisten perheiden lapsia nuorempia.

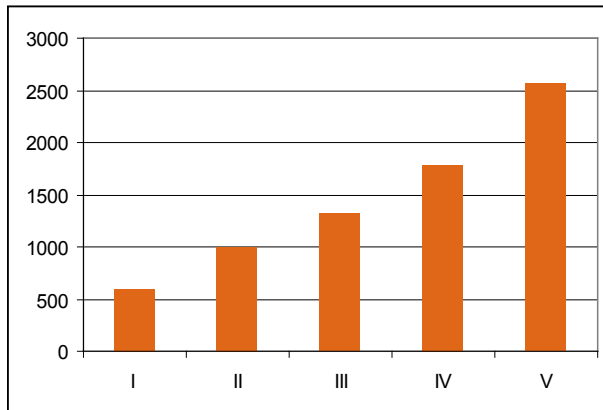
Yksinhuoltajaperheet käyttävät vähemmän rahaa ulkona syömiseen sekä kodinkoneisiin ja laitteisiin kuin muut. Sen sijaan eroa ei merkittävästi ole siinä, ostetaanko valmiina syötäviä elintarvikkeita ja ruokia vai aterioiden raaka-aineita. Molempiin käytetyt rahamenot ovat kahden muun lapsiperhetyyppin välissä. Yksinhuoltajaperheet näyttävät eroavan muista siinä, että he kasvattavat vihanneksia tai keräävät luonnosta marjoja ja sieniä huomattavasti vähemmän kuin muut taloudet.

Vaatteita suomalaiset ostivat vuonna 2006 keskimäärin 530 eurolla, mutta yksinhuoltajatalouksissa vaatteisiin käytettiin vain 328 euroa. Muissa lapsiperheissä rahaa kului 555 (0–6-vuotiaat) ja 564 euroa (7–17-vuotiaat) henkilöä kohden lasketuna. Vaatemenot ovat selvästi tuloista riippuva menoryhmä, kuten kuvasta 1 näkyy.

Taulukko 5. Ruokamenot erilaisissa lapsiperheissä vuonna 2006, euroa/vuosi taloutta ja henkilöä kohti (Tilastokeskus 2009a).

2006	Kaikki taloudet	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v
<i>per talous</i>				
Itse kasvatetut/ kerätyt	90	42	153	111
Ruoanvalm. raaka-aineet	2 633	2 398	3 659	4 433
Ulkona syönti	904	709	1 362	1 680
Valmiina syötävät	1 271	1 397	2 172	2 376
Keittiön koneet ja laitteet	249	186	462	406

2006	Kaikki taloudet	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v
<i>per henkilö</i>				
Itse kasvatetut/ kerätyt	43	16	36	28
Ruoanvalm. raaka-aineet	1 248	915	873	1 111
Ulkona syönti	428	271	325	421
Valmiina syötävät	602	533	518	595
Keittiön koneet ja laitteet	118	71	110	102

Kuva 1. Vaatteiden ja pesulapalveluiden hankinta tulo-kvintiileittäin, euroa/talous vuonna 2006 (Kuluttajatutkimuskeskus, Kotitaloustuotannon satelliittitili -aineisto).

5.2 Maksullisen vapaa-ajan kulutus

Vuonna 2001 lapsiperheiden puhelin- ja internetmenot olivat keskimääräistä pienemmät kuin suomalaisissa kotitalouksissa keskimäärin (ks. taulukko 6). Tällöin kuitenkin yksinhuoltajatalouksilla nämä menot olivat muita lapsiperheitä suuremmat. Vuonna 2006 erot lapsiperheiden välillä olivat tasoittuneet jonkin verran. Merkillepantavaa on, että tietoliikennekulut olivat ylipäättään laskeneet selvästi viiden vuoden takaisesta tasosta, sillä lisääntynyt kilpailu oli laskenut puhelinkuluja. Puhelinlaitteisiin ja tietokoneisiin sitä vastoin käytetään enemmän rahaa kuin vuonna 2001, mikä kertoo siitä, että niissä niin tarjonta kuin uusimisfrekvenssi on kasvanut.

Liikennemenot jakaantuvat hiukan eri tavoin erilaisissa lapsiperheissä (ks. kuva 2). Yksinhuoltajaperheissä auton hankinta- ja käyttömenot olivat selvästi muiden lapsiperheiden kuluja pienemmät vuosina 2001 ja 2006. Sen sijaan yksinhuoltajaperheissä käytetään **henkilöä kohden** muita lapsiperheitä enemmän rahaa julkiseen liikenteeseen, siis kotimaan juna- ja linja-automatkoihin, vaikka rahamäärä **taloutta kohti** onkin pienempi.

Tutkimustulokset osoittavat, että vaikka etenkin asumismenot ovat viime vuosina vieneet suurimman osan lapsiperheiden kokonaismenoista, yhä isompi osuus lapsiperheiden kulutuksesta suuntautuu vapaa-aikaan. Tietoliikenteen lisäksi lapsiperheet ovat 1990-luvun loppupuolelta lähtien kuluttaneet yhä enemmän mm. kulttuuri- ja huvi-

palveluihin sekä ravintoloissa syömiseen. (Raijas & Wilska 2008, 243.) Taulukkoon 7 (s. 16) on koottu eräitä vapaa-ajan menolajeja. Harmaalla merkityt alueet esittävät pelien, lelujen ja harrastusvälineiden sekä urheilu, retkeily- ja ulkoiluvälineiden yksityiskohtaisemman luokituksen. Otoksessa on vain 110 yksinhuoltajaperhettä, joten joidenkin menolajien kohdalla havaintojen määrä on ollut riittämätön tulosten julkistamiseksi (es. huvipuistot).

5.3 Vapaa-ajan käyttö

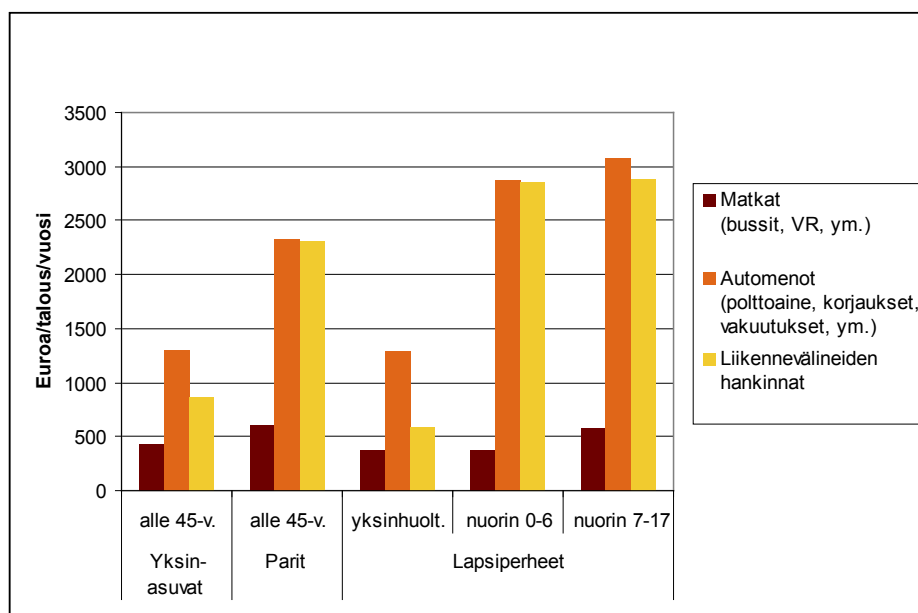
Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan ostoksiin ja asiointiin käytetty aika lisääntyi selvästi etenkin työntekijöiden ja alempien toimihenkilöiden perheissä vuosien 1988 ja 2000 välillä. Sen sijaan ylempien toimihenkilöiden perheissä ostoksilla käymiseen ja asiointiin käytetty aika samana ajanjaksona väheni. Koska fyysinen asiointi pankeissa, virastoissa yms. on 1990-luvulta vähentynyt, voidaan ajatella, että työntekijät ja alemmat toimihenkilöt ovat lisänneet ostoksilla käymistä. (Niemi & Pääkkönen 2001.)

Julkisuudessa on paljon keskusteltu suomalaisen lasten yksinolosta kotona koulupäivän jälkeen. Runsaan yksinolon on arveltu altistavan lapsia ja nuoria monenlaiseseen riskikäyttäytymiseen. Hannu Pääkkönen on tutkinut lasten yksinoloa Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen tietojen avulla (Pääkkönen 2005). Hänen mukaansa näyttää siltä,

Taulukko 6. Tietoliikennemenot euroina lapsiperheissä vuosina 2001 ja 2006.

2001	Kotitaloutta kohden			Henkilöä kohden			Kotitaloutta kohden	Henkilöä kohden
	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v		
Lankapuhelimiin puhelumaksut	199	230	353	77	56	88	543	253
Matkapuhelimiin puhelumaksut	829	754	909	319	184	227	1 260	586
Puhelukortit, kolikkopuhelut ja sähköet ym.	23	97	106	9	24	27	121	56
Internetkustannukset	73	60	106	28	15	27	101	47
Postimaksut	21	20	32	8	5	8	52	24
Yhteensä	1 145	1 160	1 507	441	283	377	2 078	967
Matkapuhelimet	79	89	128	30	22	32	143	67
Muut puhelinlaitteet	7	8	9	3	2	2	13	6
Faksilaitteet, puhelinlaitteiden korjaus ym.	0	8	13	0	2	3	9	4
Mikrotietokoneet ja oheislaitteet	125	132	233	48	32	58	241	112
Yhteensä	211	237	384	81	58	96	405	188

2006	Kotitaloutta kohden			Henkilöä kohden			Kotitaloutta kohden	Henkilöä kohden
	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v	Yksinhuoltajat	Lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Lapsiperheet, nuorin 7-17 v		
Lankapuhelimiin puhelumaksut	41	74	171	16	18	43	124	59
Matkapuhelimiin puhelumaksut	620	639	836	237	153	210	446	211
Puhelukortit, kolikkopuhelut ja sähköet ym.	10	69	72	4	16	18	33	16
Internetkustannukset	238	225	287	91	54	72	149	71
Postimaksut	13	38	46	5	9	12	28	13
Yhteensä	922	1 045	1 412	352	249	354	780	370
Matkapuhelimet	74	124	156	28	30	39	70	33
Muut puhelinlaitteet	11	4	6	4	1	2	3	1
Faksilaitteet, puhelinlaitteiden korjaus ym.		6	5		1	1	2	1
Mikrotietokoneet ja oheislaitteet	267	298	365	102	71	91	211	100
Yhteensä	352	432	532	134	103	133	286	136

Kuva 2. Liikennemenot erilaisissa perheissä vuonna 2001.

Lähde: Kuluttajatutkimuskeskus: Kotitaloustuotannon satelliittitilaineisto

Taulukko 7. Vapaa-ajan kulutusmenoja (euroina) vuonna 2006.

Vapaa-ajan kulutus, valikoidut kohteet	Kaikki kotitaloudet	Yksinhuoltajat	Kahden huoltajan lapsiperheet, nuorin 0-6 v	Kahden huoltajan lapsiperheet, nuorin 7-17 v
Äänen tallennus- ja toistolaitteet	43	46	76	93
Televisiot ja videonauhurit	196	117	322	316
Valokuva- ja videokamerat ym.	54	80	87	99
Kiikarit, kaukoputket ja mikroskoopit, navigaattorit	9	.	11	19
Video- ja ääninauhat, levykkeet, filmit ym.	87	71	146	208
Soittimet	26	14	28	67
Urheilun ja vapaa-ajan suuret välineet	201	75	303	960
Pelit, lelut ja harrastusvälineet	132	232	406	271
Leikkikalut, pienet soittimet ja pelikoneet, tietokonepelit	64	127	254	134
Seura- ja elektroniikkapelit, pelikortit	15	26	45	40
Askartelu- ja keräilytarvikkeet	24	39	34	51
Joulukoristeet, ilotulitusvälineet ym.	28	40	72	47
Urheilu-, retkeily- ja ulkoiluvälineet	175	134	319	528
Luistimet ja muut jääurheiluvälineet	12	33	35	55
Murtomaasukset, siteet ja sauvat	20	21	41	55
Lasketteluvälineet	14	.	29	73
Palloiluvälineet	13	6	15	32
Muut urheilu- ja kuntoiluvälineet	32	24	57	78
Urheilutarvikkeet	19	4	36	62
Kalastus- ja metsästysvälineet	21	6	41	48
Kalastus- ja metsästystarvikkeet	12	.	17	28
Teltat, makuupussit, rinkat ym. retkeilyvälineet	6	7	8	15
Retkeilytarvikkeet	3	.	4	5
Monot ja muut urheilukengät	21	20	33	70
Urheiluvälineiden huolto ja korjaus	2	.	2	9
Lemmikkieläimet	122	126	169	216
Harrastuksiin liittyvät kurssit ja leirit	132	269	184	474
Huvipuistot, sirkus, tivoli, puuhapaikat ym.	17	.	67	55
Uimahalli-, hiihtohissi- ja pelivuoromaksut	82	67	87	249
Yhteensä kotitaloutta kohti	1 276	1 231	2 205	3 555
Yhteensä henkilöä kohti	605	470	526	891

että yksinolo ei ollut kovin laajaa, mutta kuitenkin kymmenesosa lapsista vietti kaksi tuntia tai enemmän yksin kotona koulupäivinä ja hiukan useampi vapaapäivinä. Pojat olivat tyttöjä enemmän yksin. Kotona ollessa katsottiin televisiota, tehtiin kotitehtäviä ja ruokailtiin. Televisio hallitsi lasten vapaa-aikaa. Jonkin verran myös tehtiin kotitöitä, kuunneltiin musiikkia ja luettiin. Tietokoneet ja internet ovat yleistyneet voimakkaasti vasta tutkimusvuoden jälkeen, joten ajankäyttö on siltä osin nykyisin varmasti muuttunut (Pääkkönen 2005, 76–79).

Tilastokeskuksen Vapaa-aikatutkimuksen mukaan maksullisiin aktiviteetteihin osallistuminen oli jo vuonna 2002 lapsilla ja nuorilla hyvin yleistä. 10–15-vuotiaista oli tuolloin käynyt kahvilassa yli 80 prosenttia ja 70 prosenttia oli käynyt elokuvissa tai matkustanut kotimaassa. 16–20-

vuotiailla maksullisen vapaa-ajan vietto oli vieläkin yleisempää, sillä heistä ravintolassa kävi lähes 90 prosenttia. (Tilastokeskus 2009b). Nuoret viettävät nykyisin myös paljon aikaa kauppakeskuksissa, joissa on monenlaisia ostohoukutteita esillä. Ajanviettoon kauppakeskuksissa lapset oppivat vanhempiensa kanssa, sillä tästä on kymmenen viime vuoden aikana tullut perheiden yhteinen vapaa-ajanviettotapa. Wilskan (2004a) mukaan tämä on yleisintä alhaisimmin koulutetuilla perheillä, jotka usein ovat myös pienituloisia.

Seuraavassa tarkastellaan lapsiperheiden vapaa-ajan toimintoihin käyttämää aikaa. Tiedot ovat Tilastokeskuksen kotitalouskohtaisesta ajankäyttötutkimusaineistosta, joka on koottu vuoden ajalta 1999–2000. Kotitalouden ajankäyttö on saatu laskemalla yhteen kaikkien kotitalouden jäsenten

kuhunkin toimintoon käyttämä aika. Vapaa-ajan käyttö ryhmitellään tutkimuksessa seuraavasti:

- Osallistuva toiminta
- Liikunta ja ulkoilu
- Kulttuuri- ja huvitilaisuudet
- Lukeminen
- Radion kuuntelu
- Television katselu
- Seurustelu perheen kanssa
- Seurustelu tuttavien kanssa
- Harrastukset
- Muu vapaa-aika
- Vapaa-ajan matkat

Taulukko 8 kuvaa kotitalouskohtaista ajankäyttöä tulodesiileittäin, jotka on muodostettu kotitalouden henkilöä kohti lasketuista bruttotuloista. Taulukon lukujen tulkintaa vaikeuttaa se, että emme voi tietää, ovatko isot perheet yliedustettuna alemmissa desiileissä.

Mitään selviä ajankäyttöeroja eri tulo luokkiin kuuluvissa talouksissa ei ole nähtävissä. Pienten lasten talouksissa television katselu näyttäisi vähentyvän korkeampiin tuloviidenneksiin siirryttäessä, mutta samoin näyttää käyvän harrastuksiin käytetyssä ajassa. Isojen lasten perheissä ei näy mitään lineaarisia eroja.

Erikokoisia talouksia voidaan verrata paremmin, jos ajankäyttö jaetaan kotitalouden henkilöluvulla. Taulukko 9 kuvaa ajankäyttöä perheenjäsentä kohden. Edelleen ongelmana ovat pikkulapsiperheet, sillä ajankäyttötietoja ei koota alle 10-vuotiailta. Alla olevissa luvuissa he ovat kuitenkin mukana jakajana, mistä johtuu todennäköisesti pikkulapsiperheiden pienemmät minuuttimäärät verrattuna kouluikäisten perheisiin. Kiinnostavaa on, että perheen koko ei näytä vaikuttavan vapaa-ajan viettoon. Kahden hengen perheet ovat ilman muuta yksinhuoltajaperheitä, mutta muun kokoisista niitä ei voi erottaa.

Taulukko 8. Vapaa ajan käyttö, min/päivä kotitaloutta kohden vuonna 1999–2000, tulodesiileittäin.

Kotitaloustyyppi	Henkilödesiili	Osallistuva toiminta	Liikunta ja ulkoilu	Kulttuuri- ja huvitilaisuudet	Lukeminen	Radion kuuntelu	Television katselu	Seurustelu perheen kanssa	Seurustelu tuttavien kanssa	Harrastukset	Muu vapaa-aika	Vapaa-ajan matkat
Lapsiperhe, nuorin 0-6	1	19	62	9	53	3	250	24	81	72	30	64
	2	27	68	15	56	3	222	22	92	62	32	61
	3	5	98	21	68	7	256	37	104	52	34	71
	4	22	61	19	52	2	245	24	85	73	25	54
	5	15	53	13	77	3	217	28	72	40	39	57
	6	2	44	11	55	3	239	24	140	48	32	38
	7	4	64	9	87	2	183	34	64	37	31	47
	8	11	83	15	58	2	222	20	129	54	34	63
	9	0	34	1	88	3	189	59	83	22	27	49
	10	10	71	0	40	2	194	25	69	22	31	82
		Kaikki desiilit	14	65	13	62	3	231	28	91	55	32
Lapsiperhe, nuorin 7-17	1	13	105	7	82	25	341	26	132	191	81	77
	2	14	131	22	157	8	297	48	175	184	81	56
	3	21	182	24	113	14	383	27	160	162	71	101
	4	48	182	18	108	14	378	17	143	118	82	106
	5	34	139	9	90	12	483	21	126	126	46	91
	6	15	138	33	149	11	438	33	189	168	87	142
	7	34	161	26	115	6	364	24	178	144	64	115
	8	39	140	29	100	1	323	17	150	155	66	155
	9	6	126	4	147	24	330	41	122	170	71	163
	10	12	153	8	168	10	247	52	100	105	30	69
		Kaikki desiilit	26	147	19	116	13	382	28	152	153	70
Kaikki kotitaloudet	1	17	78	8	64	12	284	25	100	117	49	69
	2	22	91	18	92	5	249	31	122	106	50	59
	3	12	134	22	87	10	311	33	128	99	50	84
	4	34	114	19	77	7	304	21	110	93	50	77
	5	26	102	11	85	8	370	24	103	90	43	77
	6	10	101	25	111	8	359	29	170	120	65	101
	7	22	123	20	104	5	292	28	133	101	51	88
	8	27	115	23	81	2	278	18	141	110	52	114
	9	4	87	3	121	15	269	49	105	106	52	113
	10	11	112	4	105	6	220	39	84	64	30	75
		Kaikki desiilit	20	105	16	89	8	305	28	121	103	50

Lähde: Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen perheaineisto vuodelta 1999–2000 ja Varjonon, Kuluttajatutkimuskeskus

Taulukko 9. Vapaa-ajan käyttö, min/päivä/henkilö, talouden koon mukaan

Koti- talous- tyyppi	Koti- talouden koko (luokat: 1, 2, 3, 4, 5, 6 ja 7+ henkilöä)	Osallis- tuva toiminta	Liikunta ja ulkoilu	Kulttuuri- ja huvi- tilaisuudet	Luke- minen	Radion kuuntelu	Television katselu	Seurus- telu perheen kanssa	Seurus- telu tuttavien kanssa	Harras- tukset	Muu vapaa-aika	Vapaa-ajan matkat
Lapsi- perhe, nuorin 0-6	2	1	10	4	17	1	44	5	27	23	3	12
	3	3	20	3	18	1	71	8	31	9	9	16
	4	4	12	3	14	1	56	8	21	10	8	14
	5	4	20	4	17	1	59	7	19	20	9	13
	6	3	30	5	18	1	57	3	26	31	7	27
	7	7	33	2	23	0	87	13	26	32	12	25
Lapsi- perhe, nuorin 7-17	2	8	33	5	29	3	102	3	54	36	14	29
	3	7	45	7	34	3	108	7	42	34	19	32
	4	7	41	5	34	3	115	10	40	47	20	29
	5	7	44	5	31	3	111	8	46	47	23	32
	6	3	32	5	38	25	58	7	45	83	31	25
	7	45	46	4	54	10	40	19	28	87	11	39
Kaikki koti- taloudet	2	6	26	4	26	2	86	3	46	32	11	24
	3	5	32	5	26	2	89	7	36	21	14	23
	4	5	25	4	23	2	83	9	30	27	13	21
	5	5	31	5	23	2	82	7	31	32	15	22
	6	3	30	5	23	6	57	4	31	44	13	27
	7	20	38	3	34	4	71	15	27	51	12	30

6 KULUTUKSESTA AIHEUTUNEET ONGELMAT

Kulutussyhteiskunnan moottorina voidaan pitää jatkuvaa ja kasvavaa toivetta omistaa ja saada uusia tavaroita. Kulutus aiheuttaa ongelmia, kun perustarpeita ei pystytä täyttämään, kulutus on liiallista esimerkiksi tuloihin nähden tai kulutus on normaalia, mutta muu syy aiheuttaa tulojen kautta vaikeuksia. Kotitalouksissa priorisoidaan kulutusta monin eri tavoin ongelmatilanteissa: esimerkiksi vuokran maksaminen hoidetaan, mutta ruokamenoissa voidaan tinkiä. Hamilton ja Catterall (2006) ovat osoittaneet, että vähävaraisissa perheissä kulutuksessa tyydytetään ensisijaisesti lasten tarpeita. Kyseisessä tutkimuksessa monet vanhemmat halusivat varmistaa, että heidän lapsensa olivat pukeutuneet viiteryhmänsä hyväksymällä tavalla. Lastensa hyväksi vanhemmat usein tinkivät omasta kulutuksestaan ja ostoksista, joita käytettiin vain perheen sisällä. Säästää voitiin esimerkiksi ruokailukustannuksissa. (Hamilton & Catterall 2006.) Brusdalin (2007) tutkimuksessa havaittiin häiriökäyttäytymistä lapsilla, joiden perheellä ei vähävaraisuuden vuoksi ollut mahdollista hankkia tuotteita, joita muilla oli. Tällöin lapset saattoivat päätyä varastamaan tuotteen joko kaupasta tai kavereiltaan. Myös Johansson (2005) on esittänyt, että epärealistiset kulutustoiveet saattavat näyttäytyä lasten elämässä näpistelyinä.

Kulutustuotot ovat yleistyneet kulutuksen yhtenäistymisen ja erityisesti kestokulutustavarahankintojen myötä. Kestokulutustavaroiden omistamisen erot ovat kaventuneet eri tulotasolla. Kulutusta on kasvattanut tavaroiden lyhentynyt elinkaari, valikoi-

mien nopea uudistuminen muodin ja uusien, teknisten ratkaisujen myötä, voimakas markkinointi sekä uuden teknologian hyväksikäyttö ostamisessa ja maksamisessa. Kulutusluottomarkkinat ovat olleet jo varhain jaettuna hyvä- ja huono-osaisten markkinoihin. Kalliimmat luotot ovat tyypillisesti olleet pieni- ja keskituloisten nuorten ja työväestön luottomuoto. Parempiosaiset ovat voineet käyttää edullisempia pankkiluottoja. (Muttalainen 2002.) Muttalaisen (2002) tutkimuksen mukaan velkaantumistaso on korkea 25–44-vuotiaiden talouksilla ja lapsiperheillä, joissa on alle 7-vuotiaita lapsia. Kuva velkaantumisesta on kaksijakoinen. Toisaalta velkaantuminen kasaantuu keski-ikäisiin, työssäkäyviin ja vakaassa taloudellisessa asemassa oleviin. Toisaalta luottojen käyttö on lisääntynyt rahamarkkinoiden vapautumisen jälkeen heikommien toimeentulevissa väestöryhmissä, kuten yksinhuoltajat ja työttömät. Myös muiden työelämän ulkopuolella olevien velkataakka on kasvanut. Velkaongelmia on syntynyt suhteellisesti enemmän heikommassa asemassa olevien talouksissa. (Muttalainen 2002.)

Velkaantumisella on sosiaalipoliittisia kytköksiä ennen kaikkea velkaongelmien aiheuttamien haittojen ehkäisemisen ja aiheutuneiden ongelmien lievittämisen muodossa. Sosiaaliturva on jäänyt sivustakatsojaksi velkaongelmien hallinnassa. Järjestelmien ulkopuolelle jää aina 'väliinputoajia' ja vakavat velkaongelmat voivat estää sosiaaliturvaa toimimasta tarkoitettulla tavalla. (Muttalainen 2002.)

Nuoret tunnistavat, että oma kulutus on ollut maksuvaikeuksien ja velkojen taustalla. Lehtisen ja Leskisen (2005) tutkimuksessa kulutus oli tärkeää nuorille, koska silloin he elivät samanlaista elämää kuin vertaisryhmät. Kaksi kolmasosaa oli velkaantunut korttiluottojen takia ja yksi kolmasosa postimyyntiostoksilla mm. postimyyntiyritysten tarjoamilla lainoilla. Viimeksi mainitulla tavalla velkaantuneet olivat vailla ammattikoulutusta, muutoin velkaantuneet nuoret olivat opiskelijoita tai työssä käyviä nuoria. Nuoret olivat usein velkaantuneet tilanteessa, jossa heillä oli muutoinkin poikkeuksellisen suuret tulot, sillä lähes kaikki opiskelijat työskentelivät opintojen ohella. Siten taitamattomuus liiallisen kulutuksen ohella edesauttoi velkaantumisessa. Kun ongelmien laajuus ja seuraukset selvisivät, osa pyrki suhteellisen nopeasti selvittämään niitä, mutta osa jätti ongelmat täysin hoitamatta. Yleensä ongelmista ei kerrottu lähipiirille eikä kaveripiirissä. Osa nuorista, etenkin ne jotka eivät olleet työelämässä eivätkä koulutuksessa, jättäytyivät marginaaliin (ks. Suutari 2002). Vasta elämäntilanteessa tapahtunut muutos herätti hoitamaan asioita eteenpäin. Maksuhäiriömerkintä hankaloitti monella tapaa nuorten elämää, mm. asunnon vuokrauksessa, opintolainan hakemisessa, työpaikan saamisessa. Suurin hankaluus oli velkojen selvittämisen vaikeus. Velat olivat suhteellisen pieniä, joten velkajärjestely oli poissuljettu vaihtoehto. Nuoret eivät tieneet käytännössä lainkaan, miten velkoja olisi pitänyt järjestellä. Asiat eivät järjestyneet hetkessä, takaisinmaksu kesti useita vuosia pienten tulojen vuoksi, joka sekoi vaikeutti elämää. (Lehtinen & Leskinen 2005.)

Yhtenä nuorten elämää ja taloutta vaikeuttavana tekijänä on ollut opintolainojen takaisinmaksuun liittyvät laiminlyönnit ja siitä aiheutuneet hankaluudet. Opintolainan takaisinmaksu ajoittuu aikaan, jolloin nuoret ja lapsiperheet ovat hankkimassa asuntoa, perustamassa perhettä ja investoimassa kotiinsa. Takaisinmaksu on tuottanut ongelmia useimmiten ammattiin johtavaan koulutukseen hakeutuneille, jotka ovat olleet työttömiä tai pienipalkkaisia. Rahaa ei ole yksinkertaisesti riittänyt lainanmaksuun, eivätkä he ole pystyneet pienten tulojen ja lainanlyhennysten ohella varautumaan tulevaisuuteen esimerkiksi säästämällä. Välttämättömät menot, kuten vuokra, sähkö ja asuntolaina, hoidetaan ennen opintolainan maksua. Opintolainansa kanssa vaikeuksiin joutuneilla oli tutkimuk-

sen (Lehtinen 1999) mukaan muita useammin määräaikaista työsuhteita ja työttömyysjaksoja.

Kulutusluotot ja pikavipit ovat olleet runsaasti esillä viime aikaisessa julkisessa keskustelussa. Merkillepantavaa on, että nuoret käyttävät luottoja usein tietämättään. Muun muassa matkapuhelimesta aiheutuu kustannuksia, jotka maksetaan myöhemmin (Wilska & Eresmaa 2002). Valkaman ja Mutttilaisen tutkimuksen (2008) mukaan nuoret 20–24-vuotiaat muodostavat pikaluottovelallisten suurimman ryhmän, pikaluottovelallisten keski-ään ollessa kuitenkin 26 vuotta. Velkomistuumiot ovat yleisempiä miehillä (60 %) kuin naisilla (40 %) ja Pohjois-Suomessa maksuvaikeuksiin pikaluottojen vuoksi ajaututaan Etelä-Suomea useammin. Pikaluottovelallisten velkaongelmien taustalla on aiempia velkoja, sillä he ovat olleet ulosoton asiakkaina jo ennen pikaluottoasian ratkaisua käräjäoikeudessa. Velkaongelmat ovat laajuudeltaan melko vakavia, koska ne ovat pikaluottojen myötä edenneet ulosottoon ja käräjäoikeuteen. Valkama ja Mutttilainen (2008) arvelevat maksuvaikeuksien kasaantuvan jossain määrin henkilöille, joiden on vaikea hallita talouttaan.

Kulutusluottoja käytetään Kaartisen ja Lähteenmaan (2006) tutkimuksen mukaan kaikissa tulo- ja työmarkkina-asemaryhmissä. Huono-osaisemmat käyttävät pikavippejä ruokaan ja muiden velkojen tai niiden korkojen takaisinmaksuun (vrt. Valkama & Mutttilainen 2008). Pikavippejä käytetään selvästi elämäntilanteessa, jota luonnehtii niukkuus peruselintarpeista. Köyhät pyrkivät lainarahalla, tyypillisesti vielä pikavippien ottamisella, paikkaamaan sietämättömän huonoa rahatilannettaan, jossa tulot eivät riitä edes peruselinkustannuksiin. Siinä vaiheessa, kun joudutaan ottamaan uutta pikavippiä edellisten korkojen maksamiseksi, ollaan jo jonkinlaisessa kierteessä. Kaartisen ja Lähteenmaan (2006) aineistossa eniten pikavippejä varsinkin peruselinkustannuksiin ovat ottaneet työttömät ja työmarkkinoiden marginaalissa olevat, perhetyypeittäin katsottuna yksinhuoltajat, 1 000–1 500 euroa kuukaudessa ansaitsevat ja ne, joilla on opintolainaa. Nämä ryhmät ovat samoja, joille Iivarin (2000) mukaan alkoi kehittyä ylivelkaantumisongelmia 1990-luvun lopulla. Etenkin alle 30-vuotiaiden ryhmässä työttömyys ja ns. muu syy eli epämääräisempi syykimppu alkoivat 1990-luvun lopulla selittää velkaantumista enemmän kuin vanhemmissa ikäryhmissä. Tässä mukana oli

entistä enemmän sekalaisia kulutusluottoja ja osin raha-asoiden hoitamiskyvyttömyyttä.

Kulutusluottojen ja pikavippien käytön kasvu on synnyttänyt velkaongelman. Summat voivat olla pieniä, mutta ongelmat silti suuria. Suurimpana nuorten luoton ja etenkin pikavippien ottoon liittyvänä ongelmana nousee taloudellisesti huono-osaisten köyhtyminen entisestään korkeakorkoisten pikavippien ottamisen myötä. Monien nuorten ja nuorten perheiden suhteellinen köyhyys on yhteiskunnallinen ongelma. Helposti saatavien kulutusluottojen ja etenkin pikavippien ottaminen edesauttaa ongelmien pahentumista, joista on heille ja heidän lapsilleen pikemminkin kielteisiä kuin myönteisiä taloudellisosiaalisia seurauksia. (Kaartinen ja Lähteenmaa 2006.)

Erola (2000) kumoaa väitteen, että maksuhäiriöisyys olisi ennen kaikkea nuorten ongelma. Nuorten osuus maksuhäiriöisissä ei ole merkittävä, mutta heillä on kohtuullisesti maksuhäiriöitä. Erolan tutkimuksesta löytyy maksuhäiriöisyyttä 'edistäviä' taustatekijöitä: vuokra-asuminen, alhaiset tulot, peruskoulutuksena perus-/keskikoulu, ammatillisen koulutuksen puuttuminen, yksinhuoltajuus ja kulutusluottojen puuttuminen. Maksuhäiriöisyydellä on selkeä yhteys matalapalkkaisuuteen, ja se synnyttää eriarvoisuutta, joka näkyy poikkeavuutena muusta väestöstä. Maksuhäiriöisyys synnyttää Erolan (2000) mukaan kulttuurista, jossa kulutusyhteiskuntaan kuulumisen ei olisikaan keskeisellä sijalla. Maksuhäiriö rajoittaa kulutusta merkittävästi. Erityisesti se rajoitti tätä niillä, joilla aiempi ns. 'normaali' kuluttaminen aiheutti ongelmia, kun tulotaso yllättäen laski.

Velkaantumisen synty on jäänyt sosiaalietihteissä epäselväksi (Erola 2003). Tilannetekijöitä on käsitelty runsaasti ja ne eivät ole muuttuneet lamasta huolimatta. Syy-seuraussuhteita vältetään, joista yleisimpiä ovat: velkaa otetaan liikaa ja kulutetaan liikaa. Kyse olisi siten aktiivisesta velkaantumisesta tai velallisten vääristä tai holtittomista toimintavoista. Viime aikainen tutkimus on pyrkinyt osoittamaan, että velkaongelma olisi muuttumassa nuorten ongelmaksi (mm. Iivari 2000). Perusteluina ovat maksuhäiriöiden kasvaminen ja subjektiiviset arviot. Toisaalta myös aiemmin nuorten ulottumattomissa olevien luottomuotoisten kulutushyödykkeiden, kuten kännyköiden, hankkiminen on nykyään mahdollista. Ylivelkaantumisessa on kaksi tasoa: olosuhdemuutokset ja

aktiivinen toiminta eli liikaa velkaa. Erolan (2003) mielestä aktiivisen velkaantumisen myytti ei pidä paikkaansa. Sitä käytetään yleistettävänä totuutena vain, jotta velkaantuneista voidaan puhua yhtenä ryhmänä. Esimerkiksi edellisen laman aikana ei ollut kyse ihmisten aktiivisesta velkaantumisesta vaan talouden perustana olevien toimintamallien pettämisestä. Muttilainen (2000) puhuu maksukyvyttömistä ja maksuhaluttomista.

Koljonen (2002) on luokitellut nuoria velkaantumisongelmien perusteella seuraavasti:

1) Opinnoissa huonosti menestyneet ja/tai keskeyttäneet tai jotka eivät ole valmistuttuaan työllistyneet. Opintolaina on perinnässä tai ulosotossa.

2) Kulutusluottokierteiset ja muodin 'orjat'. Nuori on kuluttanut yli varojensa, jotka muuten olisivat riittäneet elämiseen.

3) Radikaalien elämänmuutosten vuoksi velkaantuneet, esim. avo/avioero, työttömyys, kotoa muuttaminen jne. On velkaannuttu, koska elintaso on pyritty pitämään entisellä tasolla ennen radikaalia tapahtumaa.

4) Teknologian, aineettomien palvelujen tai postimyynnin kautta velkaantuneet. Nuoret ovat usein väliinputoajia, heillä on alhaiset tulot, pienet velat, joten he jäävät velkajärjestelyn tai Takuu-Säätiön luotonuksen ulkopuolelle. Velkaantumisen aiheuttaa nuorille vaikeuksia useiksi vuosiksi ja hankaluuksia hoitaa normaaleja asioita: asunnon vuokraus, pankkikortin, työ- tai opiskelupaikan tai opintolainan saaminen ja kännykkäliittymän hankkiminen. Elämä vaikeutuu monella tapaa ja edesauttaa syrjäytymistä. (Koljonen 2002.)

Kirkon diakoniatyön asiakkaat ovat pudonneet viimesijaistenkin turvaverkkojen läpi. Juntunen et al. (2006) mukaan diakonian asiakaskunta on nuorentunut ja naisistunut. Alle 30-vuotiailla asiakkailla on ollut usein elämänhallinnan puutteesta johtuvia taloudellisia ongelmia ja nuoret yksinhuoltajaäidit ovat olleet taloudellisen avun asiakaskunnan kasvava ryhmä. Nuorten äitien taloudellisen avun tarpeen nähdään johtuvan elämänhallinnan ongelmista, rahankäytön suunnittelun vaikeudesta ja kodin hoitamiseen liittyvistä vaikeuksista sekä sosiaalisen verkoston tuen puutteesta. Diakoniassa on huomattu avun ylisukupolvistuminen ja opittu malli. Ylisukupolvistumisen taustalla on perheiden heikko sosiaalinen ja taloudellinen tuki lapsilleen, jolloin nuori ei ole hakeutunut koulutukseen vaan jäänyt kotipaikkakunnalleen toimettomana. Kau-

punkidiakoniassa taloudellisen avun nuoret olivat velkaantuneita, jotka eivät olleet itse ottaneet vastuuta omasta elämästään eivätkä hallinneet rahan käyttöönsä. Opiskelijoiden määrä diakonian asiakkaina on kasvanut koko 2000-luvun, sillä opiskelijoiden opintoraha ei ole kattanut menoja tai opintolainaa ei ole uskallettu ottaa velkaantumisen pelossa tai maksuhäiriömerkintä on estänyt sen. Uusimpia diakonian asiakkaita ovat olleet matalapalkkaisessa työssä olevat henkilöt. Taloudellisia ongelmia oli erityisesti monilapsisilla ja yksinhuoltajaperheillä. Näissä perheissä oli käännytty lasten harrastusmenoissa, koulukuvien hankinnassa tai kouluretkien maksuissa diakonian puoleen avun saamiseksi.

Diakonian puoleen kääntymisen taustalla on paljon tekijöitä. Asiakkaiden tilanne on ollut erittäin huono, ja lisäksi usein ongelma on siinä, että toimeentuloturvan ja Kelan maksamissa etuuksissa on ollut katvealueita, ja diakoniasta on saatu nopeammin apua kuin virallisesta järjestelmästä (vrt. Mutttilainen 2000). Näillä asiakkailla on ollut suuria vaikeuksia peruskulutuksen kanssa. Diakonia on toiminut hyvinvointijärjestelmän aukkojen paikkaajana ja tunnistajana. (Juntunen et al. 2006.)

Opas-projekti perustettiin vuonna 2004 kolmannen sektorin ja eri viranomaisten toimesta moniammatilliseen auttamiseen velkasyrjäytyneiden auttamiseksi. Velkaongelma kerrannaisvaikutuksineen johtaa vakaviin seurauksiin ja syrjäyttää ihmisiä. Velkaongelmat aiheuttavat taloudellisten ongelmien lisäksi muita vaikeuksia ihmisten elä-

mään mm. avioero ja sairaus, jotka edelleen vaikeuttavat perheiden selviytymistä arkipäivästä. Perheen velkaantuminen vaikuttaa lapsiin kulutuksen ja sosiaalisten verkostojen kautta. (Kaaos...2005.)

Iivarin (2000) mukaan velkaongelmaa voidaan pitää pysyvänä Suomessa. Velkaongelmat ovat lisääntyneet nuorten talouksissa, erityisesti lainat ja opintovelat painavat nuorten talouksia. Syinä erottuvat työttömyys ja muut syyt, joiden taustalla voi nähdä velkaantumisen monimuotoistumisen ja myös velkaantumiskäsitteen vaikean määrittelytyydyden. Nuorten velkaantuminen kuvaa heidän heikentyneitä asemaansa työmarkkinoilla ja vaikeutta yhteiskuntaan sijoittumisessa. Lukuisia velallisia on jäänyt velkajärjestelylain ulkopuolelle. Iivarin (2000) mielestä tulevaisuuteen suuntavat ratkaisutkaan eivät poista ylivelkaisuusongelmaa. Osa kansalaisista jää ja on jäänyt pysyvään köyhyyteen. Työsuhteiden muuttuminen lyhytaikaisiksi ja projektinomaisiksi, sosiaaliturvan leikkaukset sekä erilaiset sosiaaliset kriisit muuttavat kotitalouksia ylivelkaisuiksi. Siten voidaan puhua uudentyypisestä luottoyhteiskunnasta ja sen mukanaan tuomista ongelmista. Esimerkiksi aiemmat kauppalaskut ja vähittäismaksut ovat muuttuneet luottoyhtiöiden kautta tehtäviksi korttistoiksi. Elämä ilman luottoa on tullut mahdottomaksi. Tähän sisältyy riski niille, jotka vielä luottoa saavat, ja vielä suurempi riski niille, jotka eivät pääse lainkaan luottomarkkinoille. He ovat vaarassa syrjäytyä kokonaan yhteiskunnasta. Siinä tilanteessa taas levitetään muita sosiaalisia ongelmia.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

2000-luvulle tultaessa on taloudellisessa ympäristössä tapahtunut suuria muutoksia, mikä on tuonut haasteita ihmisten taloudelliseen selviytymiseen. Taloudellinen ympäristö monimutkaistuu, ja samaan aikaan ihmiset veloitetaan ottamaan itsenäisesti selvää taloudellisista sitoumuksistaan ja niihin liittyvistä velvoitteista. Tämä on johtanut siihen, että ihmisillä on aiempaa suurempi vastuu taloudellisten asioidensa hoitamisesta.

On esitetty, että nykyisin yksilöt kulutuksellaan kiinnittyvät yhteiskuntaan ja lähiyhteisöihin. Toisin sanoen se, mitä tavaroita ja palveluita ihmiset hankkivat ja käyttävät, määrittelee heidän asemansa yksilönä yhteisössä. Kulutus siis määrittelee sitä, kohdellaanko ihmisiä tasa-arvoisesti yhteisössä. Kulutusta on kasvattanut tavaroiden lyhenyt elinkaari, valikoimien nopea uudistuminen muodin ja uusien teknisten ratkaisujen myötä, voimakas markkinointi sekä uuden teknologian hyväksikäyttö ostamisessa ja maksamisessa. Nuorille on tärkeää yhtäältä erottautuminen ja toisaalta viiteryhmien kelkassa pysyminen, mitä ilmentetään hyvin runsaasti juuri kulutuksella. Yhteiskunnalliset jaot eivät nykyisin määrity perinteisten rakenteellisten tekijöiden pohjalta, vaan jakoja aikaansaavat erityisesti ihmisen kyvykkyys toimia kuluttajan roolissa yhteiskunnassa.

Perheen taloudelliset puitteet määräävät, millaista ja minkä laajuista kulutusta perheissä voidaan harjoittaa. Valtaosalla suomalaisista lapsiperheistä menee tänä päivänä taloudellisesti hyvin, mutta samaan aikaan perheet polarisoituvat: rikkaimmat vaurastuvat ja köyhimmät köyhtyvät. Tietoa siitä,

miten köyhissä perheissä lasten ja nuorten tarpeita tyydytetään ei ole, eli heidän elintasostaan perheen sisällä ei ole tietoa. Lapsiperheet polarisoituvat kulutuksessakin: suurimmat erot kulutustavaroita omistavien ja omistamattomien lapsiperheiden välillä ovat investointiluonteisessa kulutuksessa, yksityisautoilussa sekä vapaa-aikaan liittyvien kulutustavaroiden hankinnassa. Kestokulutustavaroiden omistamisen erot ovat kuitenkin kaventuneet eri tulotasoilla. Vaikeuksissa olevat joutuvat priorisoimaan kulutustaan. Kulutusmenojen seuraaminen vuosittain esimerkiksi eri tulotasoilla ja eri alueilla olisi tärkeää, jotta mahdolliset ongelmat tulisivat hyvissä ajoin esille.

Hyväosaisilla on tämän päivän yhteiskunnassa ylipäättänsä enemmän vaihtoehtoja tarjolla, ja heikossa taloudellisessa asemassa olevat joutuvat turvautumaan aina halvimpaan, usein julkisen sektorin tarjoamaan vaihtoehtoon. Vaihtoehtojen puutteesta kertoo myös se, että pienituloiset turvautuvat korkeakorkoisiin markkinaluottoihin halutessaan paikata talouttaan tai lisätä kulutustaan. Luotoilla on rahoitettu hyvin usein kulutusta ja jopa peruselintarpeiden tyydyttämistä. Kulutusluottojen ja pikavippien käytön kasvu on synnyttänyt velkaongelman. Maksuhäiriöisyydellä on selkeä yhteys matalapalkkaisuuteen ja se synnyttää eriarvoisuutta. Maksuhäiriöisyys synnyttää kulttuurua, jossa kulutusyhteiskuntaan kuulumisen ei olisi-kaan keskeisellä sijalla, sillä maksuhäiriö rajoittaa kulutusta merkittävästi. Kaikkein huonoimmassa taloudellisessa asemassa olevilla esiintyy runsaasti tietämättömyyttä taloudellisten sitoumusten syistä

ja seurauksista. Usein taloudelliset ongelmat näissä perheissä kasautuvat: jos perheessä on vaikeuksia taloudenpidossa, on niitä usein myös kulutuksessa ja päinvastoin. Elämä ilman luottoa on tullut tämän päivän vauriissa yhteiskunnissa mahdottomaksi. Tähän sisältyy riski niille, jotka luottoa saavat, mutta vielä suurempi riski niille, jotka eivät pääse luottomarkkinoille, sillä he ovat vaarassa syrjäytyä kokonaan yhteiskunnasta. Siinä tilanteessa taas levitetään muita sosiaalisia ongelmia (ks. Iivari 2000).

Lapsia ja nuoria käsitellään yhä nuorempina itsenäisinä kuluttajina. Lapset ja nuoret omaksuvat uutuustuotteet, -brändit ja viimeisimmät trendit aikuisväestöä nopeammin. Tämä tarjoaa yrityksille hyvän maaperän uusien tuotteiden markkinoinnille. Lasten ja nuorten kulutuksessa näkyvä kulutus on keskeistä, ja erityisesti tämä koskee erilaisia teknisiä laitteita, joissa tuotteita muodin ja teknologian kehittyessä on vaihdettava uusiin. Myös vapaa-aikaan liittyvä kulutus on näkyvää kulutusta, jolla kiinnitytään haluttuihin viiteryhmiin. Elämäntilanne määrittelee lasten ja nuorten kulutusta: vapaa-ajan kulutukseen voidaan keskittyä, vailla vastuuta perheen ylläpidosta. Omat vähäiset tulot käytetään silloin juuri näihin menoihin. Vanhemmat tukevat usein omassa taloudessaan asuvia nuoria ruoka-, asumis- sekä matkapuhelin- ja internetmenoissa.

Lasten ja nuorten köyhyydellä ja sitä kautta yhteisöstä syrjäytymisellä on pahimmassa tapauksessa laajat ulottuvuudet koko elämään. Nykyinen tutkimus köyhyyden yhteydestä syrjäytymiseen on aivan liian yleisellä tasolla. Tämän päivän yhteiskunnassa köyhyys on näkyvää ja se leimaa ihmistä. Se voi aiheuttaa ihmisessä itsessään häpeää ja muiden taholta kiusaamista. Esimerkiksi perushoivan puutteet voivat aiheuttaa terveydellisiä ongelmia ja perheen taloudellinen huono-osaisuus voi periytyä alhaisen koulutuksen tai heikon työllistymisen kautta. Toisaalta on todettu, että esimerkiksi palkkatyön puute ei ole este nuorten osallisuudelle verkostoissa, sillä myös marginaalissa voi syntyä verkostoja, jotka voivat toimia nuorten elämässä perustana myös sosiaaliselle kiinnittymiselle ja luottamukselle. Marginaalin verkostot toimivat nuorille kannattelijoina avaten pääsyn moniin keskeisiin arjen resursseihin (mm. taloudellinen ja muu materiaallinen apu, emotionaalinen tuki). Yhteiskunnan taholta kannattelijana toimii sosiaalitoimi. Olemassa olevien aineistojen systemaati-

tiivinen kokoaminen ja koordinointi olisi tärkeää kokonaiskuvan saamiseksi.

Koska raha ja kulutus nousevat vahvasti ja olenaisena lasten ja nuorten elämässä, ne ovat siten tärkeä tutkimusaihe. Kuvaa tästä saadaan lapsiperheiden kulutusta valottavista tutkimuksista sekä tarkastelemalla erilaisia tilastoja, kuten tulo- ja varallisuustutkimuksia sekä eri väestöryhmiä koskevia tutkimuksia, kuten kulutus- ja ajankäyttötutkimuksia. Vaikka nämä tarjoavat hyvän yleiskuvan kulutuksesta ja ajankäytöstä, eivät ne paljasta kulutuksen jakautumista kotitalouden sisällä eli lasten ja nuorten elintasosta ei ole tietoa saatavilla. Myöskään huonoimmassa asemassa olevista lapsista ja nuorista ei ole tietoa, koska heitä on hankala saada osallistumaan tutkimuksiin. Kulutuksen merkitykset eivät määrällisissä aineistoissa tule esille. Tätä on tutkittu laadullisin aineistoin, mutta ei kulutuksesta syrjäytymisen näkökulmasta. Tälle tutkimukselle olisi eittämättä tarvetta erityisesti juuri taloudellisen laskusuhdanteen aikana.

Lapsille ja etenkin nuorille kulutus on tutkimusten mukaan keskeistä. Aineellinen hyvinvointi ei kuitenkaan takaa ihmisille kokonaishyvinvointia. Tämän päivän lapset ja nuoret ovat syntyneet kulutusyhteiskuntaan. Kulutus on mukana elämässä kiinteästi, sen avulla viestitään muille ja kuulutaan johonkin. Nuorten kulutukseen liittyvässä tutkimuksessa on keskitytty ääripäihin: joko köyhyyteen ja velkaantumiseen tai sitten näkyvään ja näyttävään kulutukseen, sen laatuun ja maksumoraaliin. Kulutuksen keskeisyydestä kaikkien yksilöiden keskuudessa käydään keskustelua, mutta tietoa siitä, miten lapset itse käsittelevät ja ymmärtävät kulutusta, ei ole. Voidaan kysyä, onko kulutus oikeasti tärkeää lapsille vai opetetaan heidät siihen? Tutkimuksessa tulisi päästä lasten ja nuorten kokemusten selvittämiseen, jotta ilmiötä ja sen taustoja voitaisiin paremmin ymmärtää. Näiden ilmiöiden tutkimiseen olisi tulevaisuudessa paneuduttava, ja erityisesti muutoksiin pitkittäistutkimusten avulla.

Tarvitaan myös parempaa tietoa perheiden arjen hyvinvoinnista. Tässä perustana on perustarpeiden tyydytys niin kotitalouden sisällä kuin markkinoilla. Arjen hyvinvointi lähtee olemassa olevista elinoloista ja resursseista, joilla tarpeita tyydytetään hyvinvoinnin toteutumiseksi. Tarpeiden tyydytys on vain osa kokonaishyvinvointia, joka lopullisesti muodostuu ihmisten tyytyväisyydestä olemassa oleviin elinoloihin ja resursseihin sekä tyytyväi-

syydestä niiden kyvystä tyydyttää tarpeita. Tyytyväisyys ulottuu myös markkinoille sitä kautta, miten tyytyväisiä ihmiset ovat kansantalouden muiden toimijoiden rooliin heidän tarpeittensa tyydytyksessä.

- Hamilton K, Catterall M (2006) Consuming Love in Poor Families: Children's Influence on Consumption Decisions. *Journal of Marketing Management* 22, 1031–1052.
- Iivari J (2000) Ylivelkaisuus ja köyhyys – erottamattomat kaksoset? Teoksessa Heikkilä M ja Karjalainen J (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki.
- Johansson B (2005) Brokiga bilder av barns konsumtion: Hur barn och konsumtion framställs i några svenska medier. Centrum för konsumtionsvetenskap, CFK-rapport 2005:01a. Göteborg.
- Juntunen E, Grönlund H, Hiilamo H (2006) Viimeisellä luukulla. Kirkkohallitus. Helsinki.
- Järventie I (2000) Lasten syrjäytyminen – laiminlyöty alue tutkimuksessa ja politiikassa. Teoksessa Heikkilä M ja Karjalainen J (toim.) *Köyhyys ja hyvinvointivaltion murros*. Helsinki.
- Kaas kukkarossa ja mielessä (2005) Moniammatillinen auttaminen.
- Kaartinen R, Lähteenmaa J (2006) Miten ja mihin nuoret käyttävät pikavippejä ja muita kulutusluottoja? KTM Rahoitetut tutkimukset 10/2006.
- Kartovaara L, Sauli, H (2000) Suomalainen lapsi. Tilastokeskus. Väestö 2000:7. Helsinki.
- Ketokivi K (2005) Aikuistumisen ja perheen perustamisen ristiriidat pidentyneessä nuoruudessa. Teoksessa Aapola S, Ketokivi K (toim.) *Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 56. Helsinki.
- Koljonen V (2002) Nuorten velkaantuminen ja maksuhäiriöt. Teoksessa Autio M, Eresmaa I, Heinonen V, Koljonen V, Paju P, Wilska T-A (toim.) *Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 24. Helsinki.
- Layard R (2005) *Happiness: lessons from a new science*. Allen Lane. London.
- Lehtinen A-R, Leskinen J (2005) Young Consumers' Credit Based Lifestyles and Payment Problems. *Nordic Council of Ministers. TemaNord* 2005:512. Copenhagen.
- Lindgren M, Lüth B, Fürth T (2005) *The MeWe Generation. What business and politics must know about the next generation*. Bookhouse publishing and Kairos future. Stockholm.
- Lintonen T, Wilska T-A, Koivusilta L, Konu A (2007) Trends in disposable money among teenage boys and girls. *International Journal of Consumer Studies* 31 (4) 340–348.
- Moisio P, Karvonen S (2007) Mitä subjektiiviset kysymykset lapsuudenkodin toimeentulosta oikeastaan mittaavat? *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 44, 144–152.
- Myllyniemi S (2005) Tilasto-osuus. Teoksessa Wilska T-A (toim.) *Erilaiset ja samanlaiset. Nuorisobarometri 2005*. Opetusministeriö. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosaian neuvottelukunta. 12–64.
- Myllyniemi, S (2008) Tilasto-osio. Teoksessa Autio M, Eräranta K, Myllyniemi S (toim.) *Polarisoituvu nuoruus? Nuorten elinolot – vuosikirja 2008*. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosaian neuvottelukunta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, 18–81.
- Niemelä A (2005) Nuorena äidiksi – vauhdilla aikuisuuteen. Teoksessa Aapola S, Ketokivi K (toim.) *Polkuja ja poikkeamia – Aikuisuutta etsimässä*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 56. Helsinki.
- Niemi I, Pääkkönen H (2001) Ajankäytön muutokset 1990-luvulla. Tilastokeskus. Kulttuuri ja viestintä 2001:6. Helsinki.
- Peura-Kapanen L (2005) Kuluttajien rahatalouden hallinta. Kauppa- ja teollisuusministeriö, Rahoitetut tutkimukset 1/2005. Helsinki.
- Piirainen T, Saari J (toim.) (2002) Yhteiskunnalliset jaot: 1990-luvun perintö? *Gaudeamus*. Helsinki.
- Pääkkönen H (2005) Yksin kotona. Teoksessa Pääkkönen H (toim.) *Perheiden ajankäyttö*. Tilastokeskus. Helsinki, 67–80.
- Raijas A, Wilska, T-A (2008) Kulutus päätökset perheissä: kuka päättää mistäkin? Teoksessa Ahlqvist K, Raijas A, Perrels A, Simpura J, Uusitalo L (toim.) *Kulutuksen pitkä kaari. Niukuudesta yksilöllisiin valintoihin*. Gaudeamus. Helsinki, 241–264.
- Richins ML, Dawson S (1992) A Consumer Values Orientation for Materialism and its Measurement: Scale development and Validation. *Journal of Consumer Research* 19 (4), 303–316.
- Saarinen H (2001) Nuoruus ja hulluus, vanhuus ja viisaus? Tutkimus nuorten kulutuskäyttäytymisestä ja velkaantumisesta. *Stakes, Raportteja* 261. Helsinki.
- Suutari M (2002) Nuorten sosiaaliset verkostot palkkatyön marginaalissa. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 26. Helsinki.
- Tilastokeskus (2007a) *Kotitalouksien varallisuus 1988–2004*.

- Tilastokeskus (2007b) Mihin rahat kuluvat. Taskukokoinen tietopaketti kotitalouksien kulutusmenoista.
- Tilastokeskus (2008) Iäkkäät kotitaloudet vaarastuneet eniten. http://www.stat.fi/til/vtutk/2004/vtutk_2004_2007-04-12_tie_002.html
- Tilastokeskus (2009a) Kulutustutkimus <http://www.stat.fi/til/ktutk/index.html>
- Tilastokeskus (2009b) Vapaa-aikatutkimus. <http://www.tilastokeskus.fi/til/vpa/index.html>
- Valkama E, Muttilainen V (2008) Maksuvaikeudet pikaluottomarkkinoilla. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 86. Helsinki.
- Warde A (1996) Afterword: the future of the sociology on consumption. Teoksessa Edgell S, Hetherington K, Warde A (eds.) *Consumption Matters. The Production and experience of consumption*. Blackwell Publishers. Oxford, Cambridge, 302–312.
- Wilska T-A (2002) Laiteniilot ja perässähiihtäjät. Nuorten kulutustyyliä ja teknologiasuuntautuminen. Teoksessa Autio M, Eresmaa I, Heinonen V, Koljonen V, Paju P, Wilska T-A (toim.) *Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 24. Helsinki.
- Wilska, T-A (2004a) Lapset kuluttajina ja markkinoinnin kohderyhmänä. Teoksessa Anttila A (toim.) *Lapsuuden muuttuva maisema. Puheenvuoroja kulutuskulttuurin seksuaalisoinnin vaikutuksista*. Helsingin: STAKES. Raportteja 284, 17–31.
- Wilska, T-A (2004b) Yksilöllisyyttä vai pakkovaihtoa? Sosiaaliturvasta riippuvaisten nuorten aikuisten asema kuluttajina vuosituhannen vaihteessa. Teoksessa Ahlqvist K, Raijas A (toim.) *Erilaisia kulutusuria Suomessa*. Tilastokeskus, Helsinki, 67–89.
- Wilska, T-A 2005 Nuoret kuluttajat – samanlaisia vai erilaisia? Teoksessa Wilska, T-A (toim.) *Erilaiset ja samanlaiset*. Nuorisobarometri 2005. Opetusministeriö. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisosaian neuvottelukunta, 66–81.
- Wilska T-A (2008) Lasten materialistiset kulutusenteet ja kuluttajaksi soiva elämäntapa. Teoksessa Raijas, A, Wilska T-A (toim.) (2008) *Perhe kulutusyhteiskunnassa*. Kuluttajatutkimuskeskus. Helsinki, 33–50.
- Wilska T-A ja Eresmaa I (2002) Nuorten subjektiivinen kokeminen – arjen realismia vai tulevaisuuden kuvitelmia? Teoksessa Autio M, Eresmaa I, Heinonen V, Koljonen V, Paju P, Wilska T-A (toim.) *Pakko riittää. Näkökulmia nuorten maksuhäiriöihin ja kulutukseen*. Nuorisotutkimusverkosto. Julkaisuja 24. Helsinki.

Lasten ja nuorten syrjäytymisvaara toimeentulon ja kulutuksen näkökulmasta
Anu Rajjas • Anna-Riitta Lehtinen • Johanna Varjonen

KULUTTAJATUTKIMUSKESKUS

Kaikukatu 3, 00530 Helsinki
PL 5, 00531 Helsinki
Puh. (09) 77 261
Faksi (09) 7726 7715
www.kuluttajatutkimuskeskus.fi